

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**«Από την ενσωμάτωση στον αναθεωρητισμό:
Ρωσική κρατική ταυτότητα και εξωτερική πολιτική,
1991-2014»**

Παπαθανασίου Βενιζέλος Κωνσταντίνος

Αύγουστος 2026

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**«Από την ενσωμάτωση στον αναθεωρητισμό:
Ρωσική κρατική ταυτότητα και εξωτερική πολιτική,
1991-2014»**

**Διπλωματική Εργασία η οποία υποβλήθηκε προς
απόκτηση Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς
Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια στο Πανεπιστήμιο
Νεάπολις Πάφος**

Παπαθανασίου Βενιζέλος Κωνσταντίνος

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Παπαθανασίου Βενιζέλος Κωνσταντίνος, 2026**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Παπαθανασίου Βενιζέλος Κωνσταντίνος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Από την ενσωμάτωση στον αναθεωρητισμό: Ρωσική κρατική ταυτότητα και εξωτερική πολιτική, 1991-2014», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Παπαθανασίου Βενιζέλος Κωνσταντίνος

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: «Από την ενσωμάτωση στον αναθεωρητισμό: Ρωσική κρατική ταυτότητα και εξωτερική πολιτική, 1991-2014».

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος)	Ζακία Άκρα	(υπογραφή)
Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:	Ελένη Γαβριήλ	
Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:	Ιωσηφ Δεμερτζής	

Με την παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνονται οι σπουδές μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια» του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου. Η ολοκλήρωση της εργασίας θα ήταν αδύνατη δίχως την πολύπλευρη υποστήριξη, καθοδήγηση και ενθάρρυνση της επιβλέπουσας καθηγήτριάς μου, κυρίας Ζακία Άκρα. Την ευχαριστώ ολόψυχα για τη συνεργασία, την κατανόηση και τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε για να με βοηθήσει να ολοκληρώσω επιτυχώς αυτή την προσπάθεια, και που, παρά τις δυσκολίες, στάθηκε δίπλα μου ως το τέλος.

Ευχαριστώ επίσης τους γονείς μου, Νικόλαο και Ευδοκία, για την άνευ όρων στήριξη και αγάπη τους και για την αρωγή τους σε κάθε μου επιλογή.

Το τελευταίο και πιο βαθύ ευχαριστώ ανήκει στην κόρη μου, Ευδοκία, η μικρή μου πηγή δύναμης και χαράς σε κάθε βήμα αυτής της προσπάθειας.

Στην Μαρίνα

Στο περιθώριο των διπλωματικών διαπραγματεύσεων στη Γενεύη τον Ιανουάριο του 2022, λίγο πριν την κλιμάκωση της ρωσο-ουκρανικής κρίσης, ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Άντονι Μπλίνκεν, απευθύνθηκε στον Ρώσο ομόλογό του, Σεργκέι Λαβρόφ, θέτοντας το θεμελιώδες δίλημμα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής:

«Σεργκέι, πες μου, τι είναι αυτό που πραγματικά προσπαθείτε να κάνετε; Όλα αυτά αφορούν πράγματι τις ανησυχίες ασφαλείας που εγείρει η Ρωσία ξανά και ξανά, για την επέκταση του NATO και μια αντιληπτή στρατιωτική απειλή, ή μήπως πρόκειται για τη σχεδόν θεολογική πεποίθηση του Πούτιν ότι η Ουκρανία ήταν και θα είναι πάντα αναπόσπαστο μέρος της Μητέρας Ρωσίας;»

-The Washington Post (Δεκεμβρίου 2022)

Περίληψη

Με αφορμή τα γεγονότα του 2022 με την εισβολή μεγάλης κλίμακας της Ρωσίας στην Ουκρανία, η παρούσα εργασία εξετάζει την εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έως το 2014, διερευνώντας σε ποιο βαθμό η ρωσική κρατική ταυτότητα συνέβαλε στη μετάβαση από μια πολιτική συνεργασίας με τη Δύση σε αναθεωρητικές μορφές εξωτερικής πολιτικής. Υιοθετώντας κονστρουκτιβιστικό θεωρητικό πλαίσιο, η εργασία αξιοποιεί τη θεωρία ρόλων, τη συγκρότηση του «Άλλου» και την έννοια της οντολογικής ασυμφωνίας για να αναλύσει δύο μελέτες περίπτωσης, τον πόλεμο στη Γεωργία το 2008 και την ουκρανική κρίση του 2014.

Η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίζεται από προσπάθεια ενσωμάτωσης στη Δύση, η οποία σταδιακά διαψεύδεται, συγκροτώντας μια πρώτη «ασυνέπεια status». Η ανάλυση δείχνει ότι η επακόλουθη ρωσική στροφή προς τον αναθεωρητισμό δεν υπήρξε γραμμική, αλλά διαμορφώθηκε μέσα από δύο διαδοχικά «σοκ»: την Πορτοκαλί Επανάσταση του 2004, που έπληξε τη ρωσική ταυτότητα ως *derzhava* και γέννησε την ιδεολογία της «Κυρίαρχης Δημοκρατίας», και το Euromaidan του 2013-2014, που ενεργοποίησε ταυτόχρονα δύο συγκρουόμενες ταυτότητες, εκείνη του κηδεμόνα του «Ρωσικού Κόσμου» και εκείνη της *derzhava*, παράγοντας οντολογική ασυμφωνία και μετατόπιση της απειλητικής αφήγησης στη «συλλογική Δύση». Ο πόλεμος στη Γεωργία αναδεικνύεται ως *ad hoc* εκδήλωση αναθεωρητισμού, στηριγμένη σε προϋπάρχον κανονιστικό προηγούμενο, ενώ η ουκρανική κρίση ως η πλήρης ιδεολογικοποίηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, με ταυτόχρονη και πρωτοφανή κλιμάκωση υλικού και κανονιστικού αναθεωρητισμού.

Η εργασία καταλήγει ότι ο ρεαλισμός, παρότι χρήσιμος για την περιγραφή του υλικού επιπέδου της ρωσικής συμπεριφοράς, παραμένει ανεπαρκής χωρίς την κονστρουκτιβιστική ανάλυση ταυτότητας, η οποία αναδεικνύεται απαραίτητη για την πλήρη κατανόηση της εξέλιξης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Λέξεις-κλειδιά: ρωσικός αναθεωρητισμός, κονστρουκτιβισμός, κρατική ταυτότητα, οντολογική ασυμφωνία, *derzhava*, Ρωσικός Κόσμος, Γεωργία, Ουκρανία

ABSTRACT

In the light of the 2022 events surrounding Russia's full-scale invasion of Ukraine, this thesis examines the evolution of Russian foreign policy from the dissolution of the Soviet Union to 2014, investigating the extent to which Russian state identity contributed to the transition from a policy of cooperation with the West to more revisionist forms of foreign policy. Adopting a constructivist theoretical framework, the thesis draws on role theory, the construction of the "Other," and the concept of ontological dissonance to analyze two case studies, the war in Georgia in 2008 and the Ukrainian crisis of 2014.

The 1990s are characterized by an attempt at integration with the West, which was gradually disappointed, giving rise to an initial "status inconsistency." The analysis shows that Russia's subsequent turn toward revisionism was not linear, but was shaped through two successive "shocks": the Orange Revolution of 2004, which struck Russia's identity as *derzhava* and gave rise to the ideology of "Sovereign Democracy," and the Euromaidan of 2013-2014, which simultaneously activated two conflicting identities, that of the guardian of the "Russian World" and that of *derzhava*, producing ontological dissonance and shifting the threatening narrative onto the "collective West." The war in Georgia emerges as an ad hoc manifestation of revisionism, grounded in a pre-existing normative precedent, while the Ukrainian crisis represents the full ideologization of Russian foreign policy, with a simultaneous and unprecedented escalation of both material and normative revisionism.

The thesis concludes that neorealism, while useful in describing the material dimension of Russian behavior, remains insufficient without constructivist identity analysis, which proves necessary for a complete understanding of the evolution of Russian foreign policy.

Keywords: Russian revisionism, constructivism, state identity, ontological dissonance, *derzhava*, Russian World, Georgia, Ukraine

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	vii
ABSTRACT	viii
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	1
1.1 Σκοπός της έρευνας.....	2
1.2 Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα	3
1.3 Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα	3
1.4 Μεθοδολογική προσέγγιση	4
1.5 Δομή της εργασίας	4
Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική Επισκόπηση και Θεωρητικό Πλαίσιο	6
2.1 Αναθεωρητισμός: εννοιολογικές προσεγγίσεις.....	6
2.2 Ρωσική εξωτερική πολιτική στη βιβλιογραφία	10
2.3 Κονστροκτιβισμός και βασικές έννοιες	13
2.4 Κρατική Ταυτότητα, Θεωρία Ρόλων, Συγκρότηση του «Άλλου».....	14
Κρατική Ταυτότητα.....	15
Θεωρία Ρόλων	15
Συγκρότηση του «Άλλου»	16
2.5 Οντολογική ασφάλεια και οντολογική ασυμφωνία	16
Κεφάλαιο 3: Η εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής 1991-2014: από την προσπάθεια ενσωμάτωσης στον αναθεωρητισμό.....	18
3.1 Η δεκαετία του 1990: από τη σύγκλιση στη διάψευση.....	18
3.1.1 Οι Δυτικιστές και το δόγμα Κόζιρεφ	18
3.1.2 Η διάψευση των προσδοκιών και το ζήτημα της ισότιμης αναγνώρισης	19
3.1.3 Οι κρατιστές, ο Πριμακόφ και η πολυπολικότητα	20
3.2 Η πρώτη περίοδος Πούτιν 2000–2008: Κρατική κυριαρχία και ανάκτηση status	21
3.2.1 Η επαναφορά του ισχυρού κράτους	22
3.2.2 Η προστασία των «συμπατριωτών» και οι απαρχές του Russkiy Mir	23
3.2.3 «Κυρίαρχη Δημοκρατία» και η πολιτισμική στροφή της ελίτ.....	24
3.3 Από το Μόναχο στο Βουκουρέστι: η ανοιχτή ρήξη.....	25
3.4 Η Οριστική Μετατόπιση (2008-2014): Η κατασκευή του «Απειλητικού Άλλου»	27
3.5 Από τη σύγκλιση στην οριστική ρήξη	29

Κεφάλαιο 4: Το παράδειγμα της Γεωργίας	31
4.1 Από τη μετασοβιετική μετάβαση στην άνοδο του Σακασβίλι	32
4.2 Η δυτική στροφή της Γεωργίας και η πολιτική μνήμης	33
4.3 Από τη ρητορική στην πράξη: η σκλήρυνση της ρωσικής στάσης απέναντι στη Γεωργία	34
4.4 Από τη στρατηγική αντιπαράθεση στη στρατιωτική κλιμάκωση	36
4.5 Η Γεωργία ως πρώιμη εκδήλωση ρωσικού αναθεωρητισμού	37
Κεφάλαιο 5: Το παράδειγμα της Ουκρανίας	39
5.1 Η μετασοβιετική πορεία της Ουκρανίας	39
5.2 Η ιδεολογική αντίδραση του Κρεμλίνου: οι έγχρωμες επαναστάσεις ως πολιτικό πείραμα της Δύσης	40
5.3 Από τον Γιανουκόβιτς στην κρίση του Euromaidan και στην Κριμαία	41
5.4 Οντολογική ασυμφωνία και η μετατόπιση της απειλής στη «συλλογική Δύση»	43
5.5 Οι ιδεολογικές βάσεις: Νεοευρασιανισμός, Ρωσικός Κόσμος και Novorossiya	45
5.6 Η Ουκρανία ως κορύφωση του ρωσικού αναθεωρητισμού	46
Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα	48
6.1 Από την ενσωμάτωση στην ασυνέπεια status	48
6.2 Το πρώτο σοκ: η Πορτοκαλί Επανάσταση	48
6.3 Γεωργία 2008: ad hoc εφαρμογή	49
6.4 Το δεύτερο σοκ: το Euromaidan και η κατασκευή του «Άλλου»	50
6.5 Περιορισμοί της έρευνας	52
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	53

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022 αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις για τη μεταψυχροπολεμική ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας, επαναφέροντας στο επίκεντρο της ακαδημαϊκής και πολιτικής συζήτησης το ζήτημα του ρωσικού αναθεωρητισμού. Η εξέλιξη αυτή αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον για τις βαθύτερες αιτίες της μεταβολής της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και ανέδειξε την ανάγκη κατανόησης της πορείας που οδήγησε από την αρχική επιδίωξη συνεργασίας με τη Δύση στη σταδιακή υιοθέτηση περισσότερο συγκρουσιακών και αναθεωρητικών μορφών συμπεριφοράς.

Η ερμηνεία της μεταβολής αυτής δεν μπορεί να περιοριστεί αποκλειστικά στα γεγονότα του 2022 ούτε να εξεταστεί αποκομμένα από τις πολιτικές, ιδεολογικές και στρατηγικές διεργασίες που διαμορφώθηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Αντίθετα, προϋποθέτει την ανάλυση μιας μακράς διαδικασίας κατά την οποία η Ρωσική Ομοσπονδία επιχείρησε να επαναπροσδιορίσει τη θέση, τον ρόλο και την ταυτότητά της στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα, ενώ παράλληλα μεταβαλλόταν η αντίληψη της πολιτικής της ηγεσίας για τη Δύση, τον μετασοβιετικό χώρο και τη θέση της χώρας ως Μεγάλης Δύναμης.

Κατά τη δεκαετία του 1990, η ρωσική ηγεσία επιδίωξε την ένταξη της χώρας στη νέα διεθνή τάξη, προσδοκώντας τη διαμόρφωση σχέσεων συνεργασίας με τις δυτικές δυνάμεις και την αναγνώριση της Ρωσίας ως ισότιμης Μεγάλης Δύναμης. Ωστόσο, η σταδιακή επιδείνωση των σχέσεων με τη Δύση, η διεύρυνση του NATO, οι εξελίξεις στον μετασοβιετικό χώρο και η αναζήτηση ενός νέου πλαισίου κρατικής ταυτότητας συνέβαλαν στη διαμόρφωση διαφορετικών αντιλήψεων για τη διεθνή θέση της χώρας και για τις απειλές που αντιμετώπιζε.

Η εξέλιξη αυτή έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης επιστημονικής συζήτησης. Οι ρεαλιστικές προσεγγίσεις ερμηνεύουν τη μεταβολή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής κυρίως ως αντίδραση στις αλλαγές της διεθνούς κατανομής ισχύος και στην επέκταση των δυτικών θεσμών προς τον

μετασοβιετικό χώρο. Αντίθετα, οι κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις αναδεικνύουν τη σημασία της κρατικής ταυτότητας, των ιστορικών αφηγήσεων, των αντιλήψεων περί ιστορικής αποστολής και της συγκρότησης της Δύσης ως βασικού σημείου αναφοράς και αντιδιαστολής στη διαμόρφωση των στρατηγικών επιλογών της Ρωσίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία εξετάζει την εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έως το 2014, χρησιμοποιώντας ως μελέτες περίπτωσης τον πόλεμο στη Γεωργία το 2008 και την ουκρανική κρίση του 2014. Οι δύο αυτές περιπτώσεις επιλέγονται επειδή αποτυπώνουν διαδοχικά στάδια της μετάβασης της Ρωσίας προς περισσότερο αναθεωρητικές μορφές εξωτερικής πολιτικής και επιτρέπουν τη διερεύνηση της αλληλεπίδρασης μεταξύ διεθνών πιέσεων, κρατικής ταυτότητας και στρατηγικών επιλογών.

1.1 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει σε ποιο βαθμό η διαμόρφωση της μετασοβιετικής ρωσικής κρατικής ταυτότητας συνέβαλε στη σταδιακή μετάβαση της Ρωσίας από μια πολιτική συνεργασίας με τη Δύση προς περισσότερο αναθεωρητικές μορφές εξωτερικής πολιτικής. Παράλληλα, επιδιώκει να εξετάσει κριτικά την επάρκεια του ρεαλισμού για την ερμηνεία αυτής της μετάβασης, και να διερευνήσει τον βαθμό στον οποίο η κονστρουκτιβιστική ανάλυση ταυτότητας είναι αναγκαία για την πληρέστερη κατανόησή της.

Η εργασία εξετάζει τις περιπτώσεις της Γεωργίας το 2008 και της Ουκρανίας το 2014 ως δύο διαδοχικές μελέτες περίπτωσης, μέσω των οποίων αναδεικνύεται τόσο η εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής όσο και η αυξανόμενη σημασία της κρατικής ταυτότητας, του εθνικισμού και της σταδιακής συγκρότησης της Δύσης ως απειλής στη διαμόρφωση της ρωσικής στρατηγικής.

1.2 Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας είναι το ακόλουθο: **«Σε ποιο βαθμό οι αντιλήψεις περί ρωσικής κρατικής ταυτότητας, ιστορικού ρόλου και εθνικισμού συνέβαλαν στη μετάβαση της Ρωσίας από μια πολιτική συνεργασίας με τη Δύση σε περισσότερο αναθεωρητικές μορφές εξωτερικής πολιτικής;»**

1.3 Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα

Για την απάντηση του κεντρικού ερευνητικού ερωτήματος εξετάζονται τα ακόλουθα επιμέρους ερωτήματα:

1. Πώς εξελίχθηκε η ρωσική εξωτερική πολιτική από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έως το 2014 και ποιοι παράγοντες συνέβαλαν στη μεταβολή της;
2. Πώς διαμορφώθηκαν οι αντιλήψεις περί ρωσικής κρατικής ταυτότητας, ιστορικής μνήμης και «Ρωσικού Κόσμου» και με ποιον τρόπο επηρέασαν τη ρωσική αντίληψη για τον μετασοβιετικό χώρο;
3. Σε ποιο βαθμό η περίπτωση της Γεωργίας το 2008 αποτελεί πρώιμη εκδήλωση της αναθεωρητικής στροφής της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής;
4. Πώς διαφοροποιείται η περίπτωση της Ουκρανίας από εκείνη της Γεωργίας ως προς τον ρόλο της κρατικής ταυτότητας, του εθνικισμού και της κατασκευής της Δύσης ως αντίπαλης δύναμης;
5. Σε ποιο βαθμό επαρκεί ο ρεαλισμός για την ερμηνεία της εξέλιξης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής μετά το 1991, και σε ποιο βαθμό η κονστρουκτιβιστική ανάλυση ταυτότητας είναι απαραίτητη για την πλήρη κατανόησή της;

1.4 Μεθοδολογική προσέγγιση

Η παρούσα εργασία υιοθετεί ποιοτική μεθοδολογία, βασισμένη στην ανάλυση λόγου, στο πλαίσιο της κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης. Οι ιστορικές αφηγήσεις, η ταυτότητα και ο τρόπος με τον οποίο η Ρωσία ορίζει τον εαυτό της διαμορφώνουν την εξωτερική της πολιτική. Στόχος είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο συγκροτείται η ρωσική ταυτότητα σε αντιδιαστολή με έναν εξωτερικό δρώντα, μέσα από επίσημους λόγους και κείμενα εξωτερικής πολιτικής. Καθώς στη ρωσική περίπτωση η ταυτότητα συγκροτείται μέσα από αυτούς, η Δύση αναδεικνύεται ως το βασικό εξωτερικό σημείο αναφοράς.

Ως πρωτογενές υλικό χρησιμοποιούνται ομιλίες και δηλώσεις Ρώσων προέδρων, όπως του Μπορίς Γιέλτσιν, του Βλαντίμιρ Πούτιν και του Ντμίτρι Μεντβέντεφ, καθώς και άλλων Ρώσων αξιωματούχων και επίσημων κειμένων εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Παράλληλα, αξιοποιούνται επίσημες ομιλίες σε διεθνή φόρα και ο σχετικός δημόσιος λόγος, μέσω των οποίων αποτυπώνονται οι κυρίαρχες αντιλήψεις περί ταυτότητας, ασφάλειας και του διεθνούς ρόλου που διαδραματίζει η Ρωσία.

Τέλος, αντλούνται στοιχεία από δευτερογενείς πηγές στην προσπάθεια ανάλυσης της μετατόπισης της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας από την προσπάθεια συνεργασίας και ενσωμάτωσής της στη Δύση προς μια αναθεωρητική αντίληψη, η οποία εκδηλώθηκε με τη χρήση σκληρής ισχύος στη Γεωργία το 2008 καθώς και στην Ουκρανία το 2014

1.5 Δομή της εργασίας

Η εργασία οργανώνεται σε έξι κεφάλαια.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει τη βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τον αναθεωρητισμό, συμπεριλαμβανομένης της διάκρισης μεταξύ υλικού και κανονιστικού αναθεωρητισμού και της διάκρισης μεταξύ ιδεολογικά καθοδηγούμενου και *ad hoc* αναθεωρητισμού, καθώς και τη βιβλιογραφία περί *status* στις διεθνείς σχέσεις. Παρουσιάζει επίσης το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας, τις βασικές αρχές του κονστρουκτιβισμού, την έννοια της κρατικής

ταυτότητας, τη θεωρία ρόλων, τη συγκρότηση του «Άλλου» και το εργαλείο της οντολογικής ασυμφωνίας.

Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει την εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής από το 1991 έως το 2014, αναδεικνύοντας τη σταδιακή μετάβαση από την επιδίωξη ενσωμάτωσης στη μεταψυχροπολεμική διεθνή τάξη προς περισσότερο αναθεωρητικές μορφές εξωτερικής πολιτικής.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναλύει τη μελέτη περίπτωσης της Γεωργίας, εξετάζοντας τον πόλεμο του 2008 ως ad hoc εκδήλωση της αναθεωρητικής στροφής της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, στηριγμένη στην αντίληψη της Ρωσίας για τον εαυτό της ως Μεγάλης Δύναμης με δικαίωμα επιρροής στον μετασοβιετικό χώρο.

Το πέμπτο κεφάλαιο εξετάζει τη μελέτη περίπτωσης της Ουκρανίας, αναδεικνύοντας, μέσω της έννοιας της οντολογικής ασυμφωνίας, τη σύγκρουση ανάμεσα στη ρωσική ταυτότητα κηδεμόνα του «Ρωσικού Κόσμου» και στην ταυτότητα της Ρωσίας ως νόμιμης Μεγάλης Δύναμης, καθώς και τη συνακόλουθη κατασκευή της Δύσης ως αντίπαλης δύναμης στην εξέλιξη της ρωσικής στρατηγικής.

Τέλος, το έκτο κεφάλαιο συνοψίζει τα βασικά ευρήματα της έρευνας και αξιολογεί τη σχετική επάρκεια του ρεαλισμού και της κονστρουκτιβιστικής ανάλυσης ταυτότητας στην ερμηνεία της εξέλιξης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική Επισκόπηση και Θεωρητικό Πλαίσιο

2.1 Αναθεωρητισμός: εννοιολογικές προσεγγίσεις

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 σηματοδότησε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την ανάδειξη των Ηνωμένων Πολιτειών ως μοναδικής υπερδύναμης. Το διπολικό διεθνές σύστημα, το οποίο κυριάρχησε επί δεκαετίες και, σύμφωνα με τον Kenneth Waltz, προσέφερε μια ιδιότυπη μορφή σταθερότητας μέσω της ισορροπίας ισχύος, έδωσε τη θέση του σε ένα μονοπολικό σύστημα. Στο νέο αυτό πλαίσιο, οι Ηνωμένες Πολιτείες αναδείχθηκαν ως ο βασικός διαμορφωτής και θεματοφύλακας της μεταψυχροπολεμικής διεθνούς τάξης (Baylis, Smith, and Owens 2024, 221).

Κατά τις επόμενες δεκαετίες, η ανάδυση νέων δυνάμεων στη διεθνή πολιτική σκηνή άρχισε να αμφισβητεί τη μονοπολική αυτή κυριαρχία. Οι δυνάμεις αυτές χαρακτηρίζονται συχνά στη βιβλιογραφία ως αναθεωρητικές, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διάκρισης μεταξύ κρατών που επιδιώκουν τη διατήρηση του status quo και εκείνων που επιδιώκουν την αλλαγή του. Ωστόσο, η σχετική βιβλιογραφία δεν συγκλίνει σε έναν ενιαίο και σαφή ορισμό του αναθεωρητισμού, καθώς τόσο το περιεχόμενο όσο και τα χαρακτηριστικά του διαφοροποιούνται ανάλογα με το θεωρητικό πλαίσιο προσέγγισης.

Στις κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων, όπως ο ρεαλισμός, ο δομικός ρεαλισμός και ο φιλελευθερισμός, επικρατεί η παραδοχή ότι τα κράτη αποτελούν ορθολογικούς δρώντες που επιδιώκουν πρωτίστως την ασφάλεια και τη διατήρηση ή ενίσχυση της θέσης τους στο διεθνές σύστημα (Waltz 1979; Keohane 1984; Mearsheimer 2011). Στο πλαίσιο αυτό, η ενίσχυση της ισχύος δεν συνδέεται κατ' ανάγκην με αναθεωρητικές προθέσεις, αλλά με την επιδίωξη ασφάλειας και τη μεγιστοποίηση των ωφελειών. Η σύγκρουση λοιπόν δεν αποτελεί πρωταρχικό σκοπό, αλλά ενδέχεται να προκύψει ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης συμφερόντων σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον. Αντίστοιχα, η συμμόρφωση με το διεθνές δίκαιο δεν αποδίδεται σε κάποια εγγενή υποχρέωση, αλλά στην εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος,

το οποίο διαμορφώνεται με βάση την ισχύ και τις υλικές δυνατότητες των κρατών.

Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή εμφανίζει σημαντικούς περιορισμούς. Όπως επισημαίνεται στη σχετική βιβλιογραφία, ο ορθολογισμός από μόνος του δεν επαρκεί για να εξηγήσει ποια συμφέροντα έχουν σημασία, πώς αυτά διαμορφώνονται και με ποιον τρόπο επηρεάζονται από εσωτερικούς και ιδεακούς παράγοντες (Hathaway and Lavinbuk 2006). Κατά συνέπεια, η αντιμετώπιση των κρατών ως ενιαίων και πλήρως ορθολογικών δρώντων τείνει να υποτιμά τον ρόλο των ιδεών, των ταυτοτήτων και των αντιλήψεων (Wendt 1999), οι οποίες επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής.

Γενικά, ο αναθεωρητισμός ορίζεται ως η επιδίωξη ενός κράτους να μεταβάλει το υφιστάμενο διεθνές status quo προς όφελός του. Ένας τέτοιος ορισμός, ωστόσο, παραμένει γενικός και δεν επαρκεί για να αποτυπώσει τις διαφορετικές μορφές και εντάσεις της αναθεωρητικής συμπεριφοράς (Davidson 2006). Πιο συγκεκριμένα, ο αναθεωρητισμός προσεγγίζεται είτε ως υλικός αναθεωρητισμός, δηλαδή ως προσπάθεια μεταβολής της κατανομής ισχύος και αγαθών, είτε ως κανονιστικός αναθεωρητισμός, δηλαδή ως αμφισβήτηση των νορμών και των θεσμών της διεθνούς τάξης (Zionts 2006). Συνεπώς, συνιστά έναν στρατηγικό προσανατολισμό που εκφράζει δυσaréσκεια προς το status quo, χωρίς να συνεπάγεται κατ' ανάγκην άμεση σύγκρουση (Powell 1994).

Η ανάγκη για πιο σύνθετη κατανόηση της συμπεριφοράς των κρατών οδήγησε στην ανάπτυξη τυπολογιών που λαμβάνουν υπόψη όχι μόνο την ισχύ αλλά και τις προτιμήσεις τους. Στο πλαίσιο αυτό, ο Schweller προτείνει μια τυπολογία κρατών (λιοντάρια, λύκοι, τσακάλια και αρνιά), η οποία βασίζεται τόσο στο επίπεδο ισχύος όσο και στις προτιμήσεις των κρατών ως προς τη διατήρηση ή την ανατροπή του status quo (Schweller 1994). Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει ότι ο αναθεωρητισμός δεν αποτελεί αποκλειστικό χαρακτηριστικό ισχυρών κρατών, αλλά μπορεί να εκδηλωθεί και από κράτη με διαφορετικά επίπεδα ισχύος, ανάλογα με τον τρόπο που αξιολογούν το κόστος και τα οφέλη της διατήρησης ή της ανατροπής του status quo (He et al. 2021). Έτσι, ο αναθεωρητισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί μια ενιαία και τυποποιημένη

διαδικασία. Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη μπορούν να υιοθετούν είτε ιδεολογικά καθοδηγούμενες μορφές αναθεωρητισμού είτε πιο ευκαιριακές, *ad hoc* επιλογές πολιτικής, ανάλογα με τις συνθήκες και τις επιδιώξεις τους (Hynek and Střítecký 2020). Η διάκριση αυτή αφορά ειδικότερα τον τρόπο εκδήλωσης του κανονιστικού αναθεωρητισμού, ζήτημα στο οποίο επανερχόμαστε στο Κεφάλαιο 4 σε σχέση με τη ρωσική περίπτωση.

Επιπλέον, η έννοια του αναθεωρητισμού δεν είναι απολύτως αντικειμενική, καθώς επηρεάζεται από τις αντιλήψεις και τα ερμηνευτικά σχήματα των δρώντων. Στη διεθνή βιβλιογραφία, ο «αναθεωρητής» συχνά αναφέρεται ως ο μη Δυτικός που έρχεται να ταραξεί τη δυτική κανονικότητα η οποία παρουσιάζεται ως φορέας προόδου και σταθερότητας. Έτσι, η έννοια του αναθεωρητισμού ενσωματώνει και κανονιστικά στοιχεία, καθώς αποδίδεται κατά κανόνα σε μη Δυτικές δυνάμεις (Turner and Nymalm 2019). Στο πλαίσιο αυτό, ανακύπτει το ερώτημα κατά πόσο κινήσεις κρατών που θεωρούνται θεματοφύλακες της διεθνούς τάξης μπορούν επίσης να χαρακτηριστούν ως αναθεωρητικές, όπως για παράδειγμα η αποχώρηση των Ηνωμένων Πολιτειών από διεθνείς θεσμούς κατά την περίοδο της προεδρίας Trump (He et al. 2021), αλλά και πρόσφατες δηλώσεις του ίδιου ότι το διεθνές δίκαιο το αντιλαμβάνεται με όρους που καθορίζονται από την δική του ηθική.

Συναφώς, ο αναθεωρητισμός δεν εκδηλώνεται αποκλειστικά μέσω στρατιωτικών ή βίαιων ενεργειών, αλλά μπορεί να λάβει πολλαπλές μορφές. Συχνά γίνεται διάκριση μεταξύ σκληρού και ήπιου αναθεωρητισμού (He et al. 2021; Dassler, Kruck, and Zangl 2019). Ο πρώτος αφορά άμεσες και βίαιες προσπάθειες αλλαγής της διεθνούς τάξης, ενώ ο δεύτερος εκδηλώνεται μέσω θεσμικών, οικονομικών και πολιτικών εργαλείων. Στο πλαίσιο του ήπιου αναθεωρητισμού, τα κράτη επιδιώκουν την αναδιαμόρφωση θεσμών και κανόνων, εισάγοντας νέες νόρμες στη διεθνή πολιτική. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η εξέλιξη της έννοιας των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και η ανάδυση της αρχής της «ευθύνης προστασίας» (Responsibility to Protect – R2P), η οποία δύναται, υπό προϋποθέσεις, να νομιμοποιήσει παρεμβάσεις σε άλλα κράτη (Bellamy 2014).

Παράλληλα, η βιβλιογραφία αναδεικνύει τη σημασία της σχετικής θέσης των κρατών και της αντίληψης περί status. Κράτη που αντιλαμβάνονται αναντιστοιχία μεταξύ της ισχύος τους και της διεθνούς αναγνώρισης της θέσης τους ενδέχεται αρχικά να επιδιώξουν την αναβάθμιση του status τους μέσω θεσμικής ένταξης ή μίμησης (Mazloomi et al. 2018; Ward 2013; Tajfel and Turner 1979). Όταν όμως οι στρατηγικές αυτές αποτυγχάνουν, αυξάνεται η πιθανότητα υιοθέτησης πιο συγκρουσιακών μορφών αναθεωρητισμού (Mazloomi et al. 2018).

Στο σημείο αυτό, οι κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις προσφέρουν ένα πιο σύνθετο ερμηνευτικό σχήμα, δίνοντας έμφαση στον ρόλο της ταυτότητας, των αντιλήψεων και της κοινωνικής κατασκευής των συμφερόντων. Η διαμόρφωση της κρατικής ταυτότητας μέσα από την αντιδιαστολή με έναν «Άλλον», όπως αναλύεται εκτενέστερα στην ενότητα 2.4, συμβάλλει καθοριστικά στον προσδιορισμό του τι συνιστά απειλή και τι επιθυμητή διεθνή τάξη (Hopf 2002). Σε ανάλογη λογική, αλλά με έμφαση σε ευρύτερα πολιτισμικά παρά αμιγώς κρατικά όρια, η θεωρία της «σύγκρουσης των πολιτισμών» του Huntington (Huntington 1997 όπως αναφέρεται στο Κουσκουβέλης 2004, σελ. 80) αναδεικνύει ότι οι βασικές γραμμές αντιπαράθεσης στο διεθνές σύστημα μπορούν να προσδιορίζονται και από πολιτισμικές ταυτότητες και αξιακά συστήματα.

Τέλος, η βιβλιογραφία υπογραμμίζει τον ρόλο των εσωτερικών δρώντων, των πολιτικών ελίτ και της ηγεσίας στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Ο Zionsts επισημαίνει ότι η επιμονή ή η εγκατάλειψη του αναθεωρητισμού δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τις διεθνείς δομικές πιέσεις, αλλά επηρεάζεται καθοριστικά από εσωτερικούς παράγοντες, όπως η δομή του καθεστώτος, η εσωτερική πολιτική και η ιδεολογία της ηγεσίας, οι οποίοι διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη αντιδρούν ακόμη και σε αποτυχίες της εξωτερικής τους πολιτικής (Zionsts 2006). Με βάση τα παραπάνω, η παρούσα μελέτη εστιάζει στην περίπτωση της Ρωσίας, εξετάζοντας πώς η αλληλεπίδραση ισχύος, ταυτότητας και πολιτικής ηγεσίας οδηγεί στη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης αναθεωρητικής στρατηγικής.

2.2 Ρωσική εξωτερική πολιτική στη βιβλιογραφία

Η ρωσική εξωτερική πολιτική μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν ακολουθεί μία γραμμική πορεία, αλλά χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις και μεταβολές μεταξύ διαφορετικών στρατηγικών προσανατολισμών. Σύμφωνα με τον Tsygankov, η Ρωσία κινείται ιστορικά μεταξύ τριών βασικών κατευθύνσεων: της συνεργασίας με τη Δύση, της εξισορρόπησης στο πλαίσιο ενός ανταγωνιστικού διεθνούς περιβάλλοντος και της πιο ενεργητικής ή αναθεωρητικής προώθησης των συμφερόντων της (Tsygankov 2012, 9; Tsygankov 2019).

Με την σύσταση του νέου κράτους που προήλθε από την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσική εξωτερική πολιτική υιοθέτησε αρχικά έναν φιλοδυτικό προσανατολισμό, επιδιώκοντας την ενσωμάτωση της χώρας στο δυτικό σύστημα. Ωστόσο, η περιορισμένη αποδοχή της από τη Δύση και η συνεχής διεύρυνση του NATO, οδήγησαν σε σταδιακή μετατόπιση προς μία πιο επιφυλακτική και εξισορροπητική στάση (Rahaman 2024, 156). Η άνοδος του Βλαντιμίρ Πούτιν στην εξουσία τις αρχές της δεκαετίας του 2000 συνδέεται με την σταδιακή υιοθέτηση μιας πιο δυναμικής και αναθεωρητικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία από μέρος της βιβλιογραφίας ερμηνεύεται τόσο με την αύξηση της εσωτερικής ισχύος της Ρωσίας όσο και με την αντίληψη ότι τα συμφέροντά της δεν αναγνωρίζονται επαρκώς από τη Δύση.

Προκύπτουν λοιπόν κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με τους παράγοντες που οδήγησαν στη σταδιακή μεταστροφή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία εκδηλώθηκε με την εμπλοκή της στη Γεωργία το 2008 αλλά και με τα γεγονότα στην Ουκρανία από το 2014 μέχρι και σήμερα. Η σχετική βιβλιογραφία δεν συγκλίνει σε μία μονοδιάστατη ερμηνεία, αλλά αναδεικνύει ένα σύνολο παραγόντων που αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η αντίληψη απειλής από τη διεύρυνση του NATO, η επιδίωξη αναγνώρισης της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης, η ενίσχυση της εσωτερικής ισχύος της χώρας, οι κυρίαρχες αντιλήψεις της ρωσικής ηγεσίας σχετικά με την ταυτότητα και τον ρόλο της στο διεθνές σύστημα (Tsygankov 2019) αλλά και ο τρόπος λήψης αποφάσεων, ο οποίος συχνά χαρακτηρίζεται από ευελιξία και προσαρμογή στις εκάστοτε συνθήκες (Marten 2015). Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία έχει η επίδραση ιδεολογικών σχημάτων στη διαμόρφωση της

εξωτερικής πολιτικής, όπως η έννοια του «Ρωσικού Κόσμου», η οποία λειτουργεί ως εργαλείο προβολής ήπιας ισχύος και ανακατασκευής της διεθνούς θέσης της Ρωσίας (Laruelle 2019; Rotari 2023).

Αναζητώντας τα αίτια αυτής της μεταστροφής, μία σημαντική κατηγορία της βιβλιογραφίας εστιάζει στον ρόλο του διεθνούς status, υποστηρίζοντας ότι η στροφή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής συνδέεται με την αποτυχία επίτευξης του επιθυμητού καθεστώτος μεγάλης δύναμης. Η Ρωσία αρχικά επιδίωξε την αναγνώρισή της ως ισότιμου δρώντα εντός του υφιστάμενου διεθνούς συστήματος, ωστόσο η περιορισμένη ανταπόκριση σε αυτή την επιδίωξη οδήγησε σε μεταβολή της αντίληψης της πολιτικής ηγεσίας. Η μετάβαση από μία κατάσταση «ασυνέπειας status» σε μία κατάσταση «στασιμότητας status» συνδέεται, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, με την υιοθέτηση πιο αναθεωρητικών επιλογών εξωτερικής πολιτικής, ιδιαίτερα μετά τις λεγόμενες «έγχρωμες επαναστάσεις» που έλαβαν χώρα στις αρχές του 2000 στη Γεωργία την Ουκρανία και το Κιργιστάν (Mazloomi et al. 2018, 5-6).

Άλλες μελέτες δίνουν έμφαση στον ρόλο των οικονομικών παραγόντων και ειδικότερα των ενεργειακών πόρων. Υποστηρίζεται ότι η αύξηση των εσόδων από το πετρέλαιο ενίσχυσε την οικονομική, και κατ' επέκταση την συνολική ισχύ της, η οποία προσέδωσε στη πολιτική ηγεσία την αυτοπεποίθηση της υιοθέτησης πιο δυναμικής εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, η ρωσική συμπεριφορά έχει συχνά ενταχθεί στο ευρύτερο πρότυπο των λεγόμενων «πετροκρατών», όπου η αυξημένη ενεργειακή ισχύς συνδέεται με πιο δυναμικές επιλογές που οδηγούν σε σύγκρουση (Goldman 2008; Snegovaya 2020).

Μία διαφορετική ερμηνεία της μεταβολής της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής προέρχεται από τον John J. Mearsheimer (2014), ο οποίος με αφετηρία την κρίση στην Ουκρανία το 2014 ερμηνεύει τη ρωσική επιθετικότητα, ως αποτέλεσμα μιας βαθύτερης ασυμβατότητας μεταξύ των στρατηγικών αντιλήψεων της Ρωσίας και της Δύσης. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ρωσική ηγεσία αντιλαμβάνεται το διεθνές σύστημα μέσα από το πρίσμα του ρεαλισμού, δίνοντας έμφαση στην ισχύ, τις σφαίρες επιρροής και την ασφάλεια. Αντίθετα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι Δυτικοί σύμμαχοι υιοθετούν μια φιλελεύθερη

προσέγγιση, βασισμένη στην επέκταση θεσμών, τη διάδοση της δημοκρατίας και την οικονομική αλληλεξάρτηση. Η ασυμβατότητα αυτών των δύο λογικών οδήγησε σε εσφαλμένες εκτιμήσεις εκ μέρους της Δύσης, η οποία υποτίμησε τη σημασία που αποδίδει η Ρωσία στη γεωστρατηγική της ασφάλεια, συμβάλλοντας έτσι στην εκδήλωση της κρίσης (Mearsheimer 2014, 7–8).

Σημαντική είναι και η προσέγγιση που ερμηνεύει τη ρωσική εξωτερική πολιτική μέσα από τις ανταγωνιστικές σχολές σκέψης στο εσωτερικό της ρωσικής ελίτ. Η διάκριση αυτή αφορά τους φιλοδυτικούς φιλελεύθερους, τους κρατιστές και τους πολιτισμιστές /εθνικιστές (Kuchins and Zevelev 2012). Οι πρώτοι υποστηρίζουν τη στενή συνεργασία με τη Δύση, οι δεύτεροι προκρίνουν μία πολυδιάστατη στρατηγική με στόχο την ενίσχυση της διεθνούς αυτονομίας της Ρωσίας, ενώ οι τρίτοι αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στην ιστορική αποστολή και την περιφερειακή επιρροή της χώρας. Κοινός παρονομαστής των περισσότερων εκδοχών αποτελεί η αντίληψη της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης, στοιχείο που επηρεάζει καθοριστικά τόσο τις στρατηγικές επιλογές της όσο και τη στάση της απέναντι στη Δύση.

Συνολικά, μέρος της βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι η αλλαγή συμπεριφοράς δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά σε εξωτερικούς και δομικούς παράγοντες, όπως η επέκταση του NATO, ή σε εσωτερικούς παράγοντες όπως η οικονομική ανάπτυξη, αλλά στον τρόπο με τον οποίο η Ρωσία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της (Ziegler 2012). Η αντίληψη αυτή συνδέεται συχνά με την πεποίθηση ότι η μεταψυχροπολεμική διεθνής τάξη διαμορφώθηκε χωρίς τη συναίνεση της Ρωσίας και οδήγησε σε υποβάθμιση του διεθνούς της ρόλου, γεγονός που ενισχύει την επιδίωξη αποκατάστασης της θέσης της ως μεγάλης δύναμης (Lukyanov 2016). Απαιτείται λοιπόν, ένα ερμηνευτικό πλαίσιο βασισμένο στον κονστρουκτιβισμό, το οποίο δίνει έμφαση στην ταυτότητα, την ιστορική εμπειρία αλλά και την ιδεολογική κατασκευή της έννοιας της κυριαρχίας η οποία στην ρωσική πραγματικότητα, προηγείται της δημοκρατίας και αποτελεί θεμελιώδη αρχή της πολιτικής της, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση αντιλήψεων που συχνά συγκρούονται με τις δυτικές αξίες (Ziegler 2012; Theys 2018).

2.3 Κονστρουκτιβισμός και βασικές έννοιες

Ο κονστρουκτιβισμός, στον οποίο στηρίζεται η παρούσα εργασία, δεν αποτελεί μία συγκεκριμένη θεωρία που αναπτύχθηκε αποκλειστικά για τη μελέτη της διεθνούς πολιτικής σκηνής, αλλά ένα μεθοδολογικό εργαλείο ερμηνείας των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Αποτελεί, μια κοινωνική θεωρία που προσεγγίζει εννοιολογικά τη σχέση μεταξύ δρώντων και δομών (Baylis et al. 2024, 221).

Εφαρμόστηκε ως θεωρητική προσέγγιση στις Διεθνείς Σχέσεις στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ως απάντηση στην αδυναμία των παραδοσιακών θεωριών να εξηγήσουν σημαντικά διεθνή γεγονότα, όπως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, δίνοντας έμφαση στον ρόλο των ιδεών, των αντιλήψεων και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Theys 2018, 1). Σύμφωνα με τον Alexander Wendt, βασικό εκφραστή της σχολής σκέψης, η ανάγκη εναλλακτικής θεωρητικής ερμηνείας της διεθνούς πολιτικής προκύπτει από τα εγγενή προβλήματα που παρουσιάζει η ρεαλιστική προσέγγιση στην ερμηνεία ορισμένων διεθνών φαινομένων (Wendt 1999, 15). Ο ίδιος εντοπίζει τρία βασικά μειονεκτήματα της Ρεαλιστικής θεωρίας. Πρώτον, είναι έντονα υλιστική, εστιάζοντας κυρίως στην ισχύ και στα υλικά μεγέθη, με αποτέλεσμα να υποτιμά τον ρόλο των ιδεών, των ταυτοτήτων και των αντιλήψεων. Δεύτερον, είναι ατομικιστική, καθώς δεν εξηγεί πώς διαμορφώνονται τα ίδια τα κράτη ως δρώντες, αλλά τα θεωρεί δεδομένα. Τρίτον, παραγνωρίζει τη σημασία της αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο οι σχέσεις τους, όπως η φιλία ή η εχθρότητα, συμβάλλουν στη διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος (Wendt 1999, 15-18).

Παράλληλα, ο κονστρουκτιβισμός προσφέρει ένα θεωρητικό πλαίσιο που απαιτεί την επιλογή συγκεκριμένων μεταβλητών. Ο Wendt υποστηρίζει ότι, για την κατανόηση της διεθνούς πολιτικής, είναι αναγκαίο να προσδιοριστούν ως βασικοί δρώντες τα κράτη, όχι αποκομμένα, αλλά ενταγμένα στο διεθνές πλέγμα μέσα στο οποίο ενεργούν (Wendt 1999, 7–11). Η θέση αυτή οδηγεί στη λεγόμενη κρατοκεντρική προσέγγιση του διεθνούς συστήματος, στο πλαίσιο της οποίας τα κράτη αντιμετωπίζονται ως οι βασικοί φορείς άσκησης ισχύος και διαμόρφωσης της διεθνούς πολιτικής. Το βασικό επιχείρημα του Wendt για την

υιοθέτηση της κρατοκεντρικής αντίληψης (Wendt 1999, 7–11) εδράζεται στο γεγονός ότι, παρότι στο διεθνές περιβάλλον δρουν και άλλοι παράγοντες, όπως πολιτικοί, μη κυβερνητικές οργανώσεις και ιδεολογικά ρεύματα, τα κράτη διατηρούν κεντρικό ρόλο, καθώς κατέχουν το μονοπώλιο της οργανωμένης βίας.

Σε αντίθεση με τον ρεαλισμό, που αντιλαμβάνεται τα κράτη ως ορθολογικούς δρώντες οι οποίοι επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους, ο κονστρουκτιβισμός υποστηρίζει ότι η ίδια η διεθνής πραγματικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη και εξαρτάται από τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα. Προς επίρρωση αυτού, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η θέση του Wendt, σύμφωνα με την οποία 500 βρετανικά πυρηνικά όπλα θεωρούνται λιγότερο απειλητικά για τις Ηνωμένες Πολιτείες σε σύγκριση με πέντε πυρηνικά όπλα της Βόρειας Κορέας (Theys 2018, 1). Καθίσταται έτσι σαφές ότι η διαφοροποίηση αυτή δεν οφείλεται στη φύση των όπλων καθ'αυτών, αλλά στο νόημα που αποδίδεται σε αυτά μέσω των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κρατών.

Με βάση το παραπάνω παράδειγμα, αναδεικνύεται ο ρόλος των κοινωνικών κανόνων στον κονστρουκτιβισμό. Οι κανόνες αυτοί καθορίζουν ποια συμπεριφορά θεωρείται αποδεκτή στο διεθνές σύστημα. Τα κράτη τείνουν να ενεργούν όχι μόνο με βάση το συμφέρον, αλλά και με βάση το τι θεωρούν κατάλληλο ή νομιμοποιημένο, σύμφωνα με τη λεγόμενη «λογική της καταλληλότητας» (Theys 2018, 2). Στο πλαίσιο αυτό, ο κονστρουκτιβισμός απορρίπτει την αντίληψη ότι η αναρχία του διεθνούς συστήματος οροθετείται μέσα σε ένα σταθερό και αντικειμενικό πλαίσιο. Αντίθετα, υποστηρίζεται ότι «η αναρχία είναι αυτό που τα κράτη την καθιστούν» (Wendt 1999, 6), καθώς το νόημά της διαμορφώνεται μέσα από τις αντιλήψεις και τις σχέσεις μεταξύ των κρατών.

2.4 Κρατική Ταυτότητα, Θεωρία Ρόλων, Συγκρότηση του «Άλλου»

Καθώς βασική θέση του κονστρουκτιβισμού είναι ότι οι αντιλήψεις των κρατών επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους, η παρούσα ενότητα εξετάζει τρεις

αλληλένδετες έννοιες μέσω των οποίων οι αντιλήψεις αυτές διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική: την κρατική ταυτότητα, τις αντιλήψεις περί εθνικού ρόλου και τη συγκρότηση του "Άλλου".

Κρατική Ταυτότητα

Η ταυτότητα ενός κράτους προσεγγίζεται ως έννοια με μεταβλητά χαρακτηριστικά, τα οποία διαμορφώνονται μέσα από την αλληλεπίδρασή του με άλλους δρώντες στο διεθνές σύστημα (Theys 2018). Στο πλαίσιο αυτό, τα συμφέροντα των κρατών δεν θεωρούνται δεδομένα, αλλά προκύπτουν από τον τρόπο με τον οποίο τα ίδια αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους (Wendt 1999). Με άλλα λόγια, «η ταυτότητα είναι εκείνη που διαμορφώνει τα συμφέροντα, καθώς, δεν μπορούμε να ξέρουμε τι θέλουμε, εάν δεν ξέρουμε ποιοι είμαστε» (Baylis, Smith και Owens 2024, 223).

Όταν η ταυτότητα προσεγγίζεται με εθνικά χαρακτηριστικά, μία από τις βασικές μεταβλητές που συμβάλλουν στη διαμόρφωσή της είναι οι εσωτερικές ελίτ, οι οποίες συχνά επιδρούν καταλυτικά στην ενίσχυσή της. Μέσα από συγκεκριμένους μηχανισμούς λόγου και πολιτικής πρακτικής, οι εθνικές κοινότητες συσπειρώνονται γύρω από κοινές μνήμες, δοκιμασίες και επιτεύγματα, ενώ αφηγήσεις ταπείνωσης ή απειλής ενισχύουν την ανάγκη για αναγνώριση και αυτονομία (Spinner-Halev and Theiss-Morse 2003). Παράλληλα, η συγκρότηση της ταυτότητας εκδηλώνεται συχνά και ως απάντηση σε εξωτερικές πιέσεις (Toría 2014; Zevelev 2016).

Θεωρία Ρόλων

Η θεωρία ρόλων υποστηρίζει ότι οι πολιτικές ελίτ διαμορφώνουν μια συγκεκριμένη αντίληψη για τον ρόλο που πρέπει να διαδραματίζει το κράτος τους στο διεθνές σύστημα (Grossman 2005). Η αντίληψη αυτή επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται το διεθνές περιβάλλον, τις απειλές και τα εθνικά συμφέροντα, καθώς και τις επιλογές εξωτερικής πολιτικής που θεωρούν κατάλληλες. Έτσι, η εξωτερική πολιτική μπορεί να θεωρηθεί ως η πρακτική έκφραση αυτού του αντιλαμβανόμενου εθνικού ρόλου (*role performance*) (Grossman 2005). Κατά συνέπεια, όταν μεταβάλλεται η κρατική ταυτότητα ή οι

αντιλήψεις των ηγετών για τον διεθνή ρόλο του κράτους, είναι πιθανό να μεταβληθεί και η εξωτερική του πολιτική.

Συγκρότηση του «Άλλου»

Κεντρική θέση στην κονστρουκτιβιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων κατέχει η έννοια του «Άλλου», μέσω της οποίας συγκροτείται η πολιτική και συλλογική ταυτότητα. Ο Iver B. Neumann (1999) στο βιβλίο του *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*, μελετώντας την διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας υποστηρίζει ότι τα κράτη διαμορφώνουν την ταυτότητά τους σε σχέση με το πως αντιλαμβάνονται την διαφορετικότητα τους και συγκρίνοντας τους εαυτούς τους με άλλα κράτη. Με άλλα λόγια, τα κράτη δεν ορίζουν μόνο τι είναι, αλλά κυρίως τι δεν είναι (Horf 2002). Στην περίπτωση της Ευρώπης, η ταυτότητά της ιστορικά διαμορφώνεται σε αντιπαράθεση με έναν «Άλλο», ο οποίος προσλαμβάνει διαφορετικά χαρακτηριστικά ανάλογα με την περίοδο. Στο πλαίσιο αυτό, τα σύνορα παύουν να αποτελούν αποκλειστικά γεωγραφικά όρια και μετατρέπονται σε πολιτισμικά και ιδεολογικά όρια, τα οποία διαχωρίζουν κοινότητες αξιών, ταυτοτήτων και αντιλήψεων.

Ο Neumann επισημαίνει ότι ο «Άλλος» δεν συνιστά μια σταθερή και παγιωμένη κατηγορία, αλλά μία δυναμική και μεταβαλλόμενη κατασκευή. Στο πλαίσιο αυτό, η αντίληψη της διαφορετικότητας ενέχει τον κίνδυνο παγίωσης σε στερεοτυπικές μορφές, όταν ο «Άλλος» παρουσιάζεται ως αμετάβλητος. Έτσι η κατασκευασμένη αντίληψη εχθρότητας μεταξύ κρατών δεν αποτελεί μια σταθερή συνθήκη, αλλά δύναται να μεταβληθεί, καθώς οι ταυτότητες και οι μεταξύ τους σχέσεις επαναπροσδιορίζονται. Με άλλα λόγια, ο «Άλλος» δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκη με έναν εχθρό. Αντίθετα, μπορεί να λειτουργεί αρχικά ως «Σημαντικός Άλλος» (Significant Other), δηλαδή ως σημείο αναφοράς για τη συγκρότηση της ταυτότητας, πριν μεταβληθεί σε «Απειλητικό Άλλο» μέσα από τη διαδικασία της αλληλεπίδρασης.

2.5 Οντολογική ασφάλεια και οντολογική ασυμφωνία

Ένα ακόμα χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο αντλείται από τη θεωρία της «οντολογικής ασφάλειας» (ontological security), όπως τη διατύπωσε η Jennifer

Mitzen (2006), σύμφωνα με την οποία τα κράτη δεν επιδιώκουν μόνο τη φυσική τους ασφάλεια, αλλά και μια σταθερή, συνεκτική αίσθηση του εαυτού τους (self-identity), την οποία επιτυγχάνουν μέσω ρουτινοποιημένων σχέσεων με «σημαντικούς άλλους». Όταν αυτή η ρουτίνα διαταράσσεται απότομα, το κράτος βιώνει οντολογική ανασφάλεια, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε εκ πρώτης όψεως παράλογες ενέργειες, καθώς ο δρών επιδιώκει να αποκαταστήσει την αίσθηση συνέχειας της ταυτότητάς του, ακόμη και εις βάρος της φυσικής του ασφάλειας (Mitzen 2006, 341–342).

Ο Luronicí (2012) επεκτείνει αυτή τη θεωρητική βάση, εισάγοντας την έννοια της «οντολογικής ασυμφωνίας» (ontological dissonance), η οποία μεταφέρει τη λογική της ασυμφωνίας σε συλλογικό/κρατικό επίπεδο. Κατά τον Luronicí, η οντολογική ασυμφωνία δεν προκύπτει απλώς από τη σύγκρουση δύο πεποιθήσεων ή ταυτοτήτων, αλλά από τη σύγκρουση ανάμεσα στα ίδια τα μέτρα που απαιτούνται για την προάσπιση δύο ταυτόχρονα απειλούμενων ταυτοτήτων ενός κράτους. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι κρατικοί δρώντες ενδέχεται να καταφύγουν σε μέτρα αποφυγής (avoidance), τα οποία δεν επιλύουν την αντίφαση αλλά την παρακάμπτουν αφηγηματικά, μετατοπίζοντας την απειλή σε τρίτο πρόσωπο.

Η οντολογική ασυμφωνία αποτελεί ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς η Ρωσία συχνά επικαλείται ταυτόχρονα περισσότερες από μία ταυτότητες που δεν συνυπάρχουν πάντα αρμονικά. Από την μία εκείνη του προστάτη των ρωσόφωνων πληθυσμών εκτός συνόρων και από την άλλη εκείνη της υπεύθυνης Μεγάλης Δύναμης, που σέβεται το διεθνές δίκαιο. Όταν οι πρακτικές που απαιτεί η πρώτη ταυτότητα συγκρούονται με τις αρχές της δεύτερης, η ρωσική ηγεσία τείνει να μετατοπίζει την ευθύνη σε έναν εξωτερικό «Άλλο», συνήθως τη Δύση. Το ερμηνευτικό αυτό σχήμα εφαρμόζεται αναλυτικά στην περίπτωση της Ουκρανίας στο πέμπτο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 3: Η εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής 1991-2014: από την προσπάθεια ενσωμάτωσης στον αναθεωρητισμό

3.1 Η δεκαετία του 1990: από τη σύγκλιση στη διάψευση

3.1.1 Οι Δυτικιστές και το δόγμα Κόζιρεφ

Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσία βρέθηκε αντιμέτωπη με βαθιά οικονομική και πολιτική κρίση, καθώς και με την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της θέσης της στο νέο διεθνές σύστημα. Στο εσωτερικό της πολιτικής και ακαδημαϊκής ελίτ αναπτύχθηκαν διαφορετικές αντιλήψεις για την κατεύθυνση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, με κυρίαρχο αρχικά το ρεύμα των Δυτικιστών. Οι Δυτικιστές θεωρούσαν ότι η Ρωσία αποτελούσε ιστορικά μέρος του δυτικού πολιτισμικού χώρου και ότι η μετασοβιετική περίοδος αποτελούσε ευκαιρία επανένταξης της χώρας στη φιλελεύθερη διεθνή τάξη (Tsygankov 2019, 65–66). Το ιδεολογικό κλίμα της εποχής ενίσχυσε περαιτέρω αυτές τις αντιλήψεις. Η θεωρία του Φράνσις Φουκουγιάμα περί του «τέλους της ιστορίας», σύμφωνα με την οποία η κατάρρευση του κομμουνισμού σηματοδοτούσε την οριστική επικράτηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, φαίνεται ότι επηρέασε σε κάποιο βαθμό και τη ρωσική σχολή διεθνών σχέσεων (Rahaman 2024, 157).

Η αντίληψη αυτή αποτυπώθηκε στο δόγμα του υπουργού Εξωτερικών Αντρέι Κόζιρεφ, ο οποίος προωθούσε στενή συνεργασία με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δύση. Ο Κόζιρεφ υποστήριζε ότι η Ρωσία και οι δυτικές δημοκρατίες μοιράζονταν πλέον κοινές αξίες και συμφέροντα, επιδιώκοντας τη σταδιακή ενσωμάτωση της χώρας στη δυτική αρχιτεκτονική ασφαλείας μέσω συνεργασίας με το NATO (Kozyrev 1994; Rahaman 2024, 158). Είναι χαρακτηριστικό ότι στα ψηφίσματα του ΟΗΕ η Ρωσία παρουσίαζε υψηλό βαθμό σύγκλισης με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ακόμη και μεγαλύτερο από ορισμένα κράτη-μέλη του NATO (Grossman 2005, 340). Η Δύση, κατά την περίοδο αυτή, λειτουργούσε ως ο «Σημαντικός Άλλος» (Significant Other) της ρωσικής

ταυτότητας, ένα πρότυπο προς το οποίο η Ρωσία επιδίωκε να εξομοιωθεί, και όχι ακόμη ως απειλή.

Έτσι, ακόμη και μέσα σε αυτό το κλίμα σύγκλισης, η Ρωσία δεν έπαψε να θεωρεί τον εαυτό της «ιστορική μεγάλη δύναμη», αναζητώντας από τη Δύση την αναγνώριση αυτού ακριβώς του ρόλου. Η ρωσική ηγεσία δεν αντιλαμβανόταν τη χώρα ως ηττημένο κράτος του Ψυχρού Πολέμου, αλλά ως ισότιμη μεγάλη δύναμη. Αυτή η αυτοαντίληψη εκφράστηκε με δύο τρόπους. Πρώτον, μέσα από την αναζήτηση προσωπικής ισοτιμίας με τη Δύση. Σε συνομιλία με τον Μπιλ Κλίντον το 1993, ο Γιέλτσιν χαρακτήριζε τις αμερικανορωσικές σχέσεις ως σχέσεις «φίλων», απορρίπτοντας ακόμη και το ενδεχόμενο κυρώσεων μεταξύ των δύο κρατών (Clinton and Yeltsin 1993, 5). Δεύτερον, μέσα από τη διεκδίκηση ιδιαίτερου ρόλου στον πρώην σοβιετικό χώρο. Ήδη από το 1992, ο Γιέλτσιν χαρακτήριζε τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες ως βασική προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, θεωρώντας τη Μόσχα φορέα ζωτικών συμφερόντων στο πλαίσιο της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (Grossman 2005, 343).

3.1.2 Η διάψευση των προσδοκιών και το ζήτημα της ισότιμης αναγνώρισης

Παρά την αρχική προσπάθεια συνεργασίας με τη Δύση, οι ρωσικές προσδοκίες για ισότιμη ενσωμάτωση στη νέα διεθνή τάξη δεν επιβεβαιώθηκαν. Η Μόσχα επιδίωκε οικονομική συνεργασία και δυτική στήριξη για την ανασυγκρότηση της οικονομίας της, ωστόσο η βοήθεια που έλαβε θεωρήθηκε ανεπαρκής (Rahaman 2024, 158; Tsygankov 2019, 72). Έτσι, σταδιακά ενισχύθηκε η αντίληψη ότι η Ρωσία αντιμετωπιζόταν περισσότερο ως αποδέκτης βοήθειας και όχι ως ισότιμη μεγάλη δύναμη.

Παράλληλα, η επέκταση του NATO προς την Ανατολική Ευρώπη προκαλούσε αυξανόμενη ανησυχία στη ρωσική ηγεσία. Ο Γιέλτσιν προειδοποιούσε ήδη από το 1993 ότι οι σχέσεις της Ρωσίας με τη Συμμαχία έπρεπε να διατηρούν ιδιαίτερο χαρακτήρα, διαφορετικό από εκείνον των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης (Yeltsin 1993, 3). Η ρωσική αντίληψη ότι η Δύση διαμόρφωνε ένα κανονιστικό πλαίσιο χωρίς τη συμμετοχή της, ενίσχυσε

την αίσθηση περιθωριοποίησης και οδήγησε σταδιακά στην εδραίωση αντιλήψεων που αμφισβητούσαν τη μονοπολική διεθνή τάξη και τη δυτική ηγεμονία (Kuchins and Zeevlev 2012, 147–148). Ταυτόχρονα η άρνηση της Δύσης να αναγνωρίσει τη Ρωσία ως ισότιμο εταίρο δεν βιώθηκε απλώς ως διπλωματική αποτυχία, αλλά ως «τραυματική εμπειρία» (Karaganov 1993, όπως αναφέρεται στο Mazloomi et al. 2018, 8) υποβάθμισης status με καθοριστικές συνέπειες για τη διαμόρφωση της μετέπειτα ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

3.1.3 Οι κρατιστές, ο Πριμακόφ και η πολυπολικότητα

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον ενισχύθηκαν σταδιακά οι λεγόμενοι κρατιστές, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η Ρωσία δεν όφειλε να ενσωματωθεί πλήρως στη δυτική τάξη αλλά να διατηρήσει τον ρόλο της ως μία αυτόνομη μεγάλη δύναμη. Οι κρατιστές προσέγγιζαν τη διεθνή πολιτική κυρίως μέσα από όρους ισχύος, κρατικής κυριαρχίας και status μεγάλης δύναμης, χωρίς ωστόσο να υποστηρίζουν επιστροφή στο σοβιετικό σύστημα ή στις κομμουνιστικές αξίες (Tsygankov and Tsygankov 2021, 6). Η συνεργασία με τη Δύση παρέμενε αποδεκτή, αλλά μόνο υπό όρους ισοτιμίας και αναγνώρισης της Ρωσίας ως κυρίαρχου κράτους (Tsygankov 2019, 63).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Αλεξέι Μπογκατούροφ υποστήριξε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 την έννοια της «πλουραλιστικής μονοπολικότητας». Σύμφωνα με την προσέγγισή του, το μονοπολικό σύστημα αποτελούσε πλέον μια πραγματικότητα, αλλά όφειλε να λειτουργεί μέσα από συλλογική διαχείριση από μια ομάδα μεγάλων δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης και της Ρωσίας (Tsygankov and Tsygankov 2021, 7).

Οι θεωρητικές αυτές μετατοπίσεις αποτυπώθηκαν και στην επίσημη εξωτερική πολιτική με εκφραστή τον Γιεβγκένι Πριμακόφ. Η νέα προσέγγιση βασιζόταν στην απόρριψη της μονοπολικής διεθνούς τάξης και στην προώθηση μιας πολυπολικής αντίληψης διεθνών σχέσεων, όπου η Ρωσία θα διατηρούσε τον ρόλο της μεγάλης δύναμης. Παράλληλα, η Μόσχα ενίσχυσε τη συνεργασία της με ασιατικές δυνάμεις όπως η Κίνα και η Ινδία, ενώ στον ΟΗΕ πλέον

εμφανίζονταν ολοένα και συχνότερα αποκλίσεις από τις αμερικανικές θέσεις (Grossman 2005, 341).

Παρά τις αυξανόμενες ανησυχίες για τη διεύρυνση του NATO, η Ρωσία εξακολουθούσε να επιδιώκει συνεργασία με τη Δύση. Η Ιδρυτική Πράξη NATO–Ρωσίας του 1997 υπογράμμιζε ότι οι δύο πλευρές δεν θεωρούσαν η μία την άλλη αντίπαλο (NATO 1997). Ωστόσο, η επέκταση της Συμμαχίας προς την Ανατολική Ευρώπη και κυρίως η επέμβαση του NATO στη Σερβία το 1999 ενίσχυσαν στη Μόσχα την αντίληψη ότι η Δύση λειτουργούσε μονομερώς και ηγεμονικά, αγνοώντας τις ρωσικές αντιρρήσεις (Tsygankov 2019, 95–101).

Η αντίδραση του Πριμακόφ στους βομβαρδισμούς της Σερβίας, με την ακύρωση της επίσκεψής του στις ΗΠΑ ενώ βρισκόταν ήδη καθ' οδόν, απέκτησε έντονο συμβολισμό για τη ρωσική εξωτερική πολιτική. Ο ίδιος ο Γιέλτσιν μετά από αυτό δήλωνε ότι «ορισμένα κράτη προσπαθούν να οικοδομήσουν έναν κόσμο που θα ήταν βολικός μόνο γι' αυτά», αγνοώντας ότι ο κόσμος είναι πολυπολικός (Grossman 2005, 344).

Η κρίση του Κοσόβου σηματοδότησε την ουσιαστική απομάκρυνση της Ρωσίας από την πολιτική σύγκλιση με τη Δύση που είχε χαρακτηρίσει τα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990 είχε πλέον ενισχυθεί στη ρωσική πολιτική και ακαδημαϊκή ελίτ η αντίληψη ότι η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης είχε οδηγήσει όχι μόνο στην κατάρρευση ενός πολιτικού συστήματος αλλά και στην υποβάθμιση της Ρωσίας σε μια περιφερειακή δύναμη. Παράλληλα, η αντίληψη αυτή έδωσε το έναυσμα για την άσκηση μιας ενεργητικής εξωτερικής πολιτικής, που στρεφόταν πλέον στη συγκρότηση ενός κανονιστικού αναθεωρητισμού, αμφισβητώντας ανοιχτά το μονοπολικό θεσμικό πλαίσιο που η Δύση είχε μονομερώς επιβάλει.

3.2 Η πρώτη περίοδος Πούτιν 2000–2008: Κρατική κυριαρχία και ανάκτηση status

Τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Βλαντίμιρ Πούτιν χαρακτηρίστηκαν από προσπάθεια διατήρησης συνεργασίας με τη Δύση, αλλά και από ενίσχυση κρατικιστικών αντιλήψεων περί κυριαρχίας, ισχύος και ρόλου μεγάλης δύναμης.

Η Ρωσία εξακολουθούσε να αντιλαμβάνεται τον εαυτό της κυρίως μέσα από όρους γεωπολιτικής ισχύος και κρατικής αυτονομίας, αλλά σταδιακά άρχισαν να εμφανίζονται και πολιτισμικά στοιχεία που συνέδεαν τη χώρα με ιδιαίτερη ιστορική και γεωπολιτική ταυτότητα. Η εξέλιξη αυτή συνδέθηκε συχνά με την άνοδο του νεοευρασιανισμού και την αντίληψη της Ρωσίας ως αυτόνομου πόλου μεταξύ Ευρώπης και Ασίας (Laruelle 2008, 7–9).

Ωστόσο, η πολιτική του Πούτιν δεν ταυτιζόταν πλήρως με την ιδεολογική εκδοχή του ευρασιανισμού που εξέφραζαν στοχαστές όπως ο Αλεξάντρ Ντούγκιν. Η ρωσική ηγεσία επιδίωκε κυρίως την ενίσχυση της πολιτικής, οικονομικής και στρατηγικής παρουσίας της Ρωσίας στην Ασία και στον μετασοβιετικό χώρο μέσα από μια περισσότερο πραγματιστική και γεωπολιτική προσέγγιση. Παράλληλα, ενισχύθηκε η αντίληψη της Ρωσίας ως *derzhava*, δηλαδή ως μεγάλης δύναμης με ιδιαίτερα συμφέροντα και δικαίωμα διατήρησης επιρροής στον χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Tsygankov 2019,15). Η αντίληψη αυτή επηρέασε σημαντικά τη στάση της Μόσχας απέναντι στη δυτική διείσδυση σε κράτη όπως η Γεωργία και αργότερα η Ουκρανία (Laruelle 2008, 7–9).

3.2.1 Η επαναφορά του ισχυρού κράτους

Η αρχική πολιτική σκέψη του Πούτιν αποτυπώνεται ήδη στο προγραμματικό του κείμενο “Russia at the Turn of the Millennium” (Putin 1999), όπου η ανάγκη ισχυρού κράτους, η απόρριψη της άκριτης μίμησης δυτικών προτύπων και η πεποίθηση ότι η Ρωσία «ήταν και θα παραμείνει μεγάλη δύναμη» αποτελούν κεντρικά στοιχεία της νέας πολιτικής κατεύθυνσης (Putin 1999, 7). Στην πρώτη του ομιλία προς την Ομοσπονδιακή Συνέλευση το 2000, ο Πούτιν παρουσίασε τη Ρωσία ως κράτος που βρισκόταν σε κίνδυνο παρακμής, δηλώνοντας ότι για πρώτη φορά μετά από «200–300 χρόνια» αντιμετώπιζε τον κίνδυνο διολίσθησης στη «δεύτερη ή και τρίτη κατηγορία κρατών» (Putin 2000). Η ρητορική αυτή αντανάκλούσε όχι μόνο την κρίση ισχύος της δεκαετίας του 1990 αλλά και την αντίληψη ότι η Ρωσία κινδύνευε να απωλέσει τον ιστορικό και πολιτικό της ρόλο ως μεγάλης δύναμης, στοιχείο που κατέχει κεντρική θέση στη ρωσική αυτοαντίληψη. Η αφήγηση αυτή δεν λειτούργησε μόνο ως σημείο αναφοράς για την εξωτερική πολιτική, αλλά αξιοποιήθηκε, όπως θα δούμε στη

συνέχεια, και ως εργαλείο ιδεολογικής νομιμοποίησης της εσωτερικής εξουσίας του Πούτιν, συνδέοντας την προσωπική του ηγεσία με την υπόσχεση αποκατάστασης του εθνικού γοήτρου.

Το Δόγμα Εξωτερικής Πολιτικής του 2000 δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από τη λογική του Δόγματος Πριμακόφ. Το κείμενο απορρίπτει τη μονοπολική δομή του διεθνούς συστήματος, επικρίνει την κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών και προβάλλει την ανάγκη ενός πολυπολικού κόσμου βασισμένου στον ΟΗΕ και στο διεθνές δίκαιο. Παράλληλα, απορρίπτεται η έννοια της «ανθρωπιστικής επέμβασης» και της «περιορισμένης κυριαρχίας», καθώς η Μόσχα θεωρούσε ότι μέσα από αυτές τις έννοιες η Δύση επιχειρούσε να νομιμοποιήσει μονομερείς επεμβάσεις στο όνομα της προστασίας πληθυσμών (Putin 2000).

3.2.2 Η προστασία των «συμπατριωτών» και οι απαρχές του Russkiy Mir

Στο ίδιο κείμενο επαναβεβαιώνεται η αντίληψη περί ευθύνης προστασίας των Ρώσων πολιτών σε ολόκληρο τον πρώην σοβιετικό χώρο, η οποία είχε ήδη εμφανιστεί κατά τη δεκαετία του 1990 τόσο σε ρητορικό όσο και σε νομικό επίπεδο μέσω του νόμου του 1999 για τους «συμπατριώτες στο εξωτερικό» (Rotari 2023, 179). Μέσα από αυτόν, η Ρωσία επιδίωξε να θεσμοποιήσει την επιρροή της στους ρωσικούς πληθυσμούς εκτός συνόρων.

Η αντίληψη αυτή δεν συνιστούσε ακόμη ένα πλήρως ανεπτυγμένο δόγμα του «Ρωσικού Κόσμου» (Russkiy Mir) στη μορφή που εμφανίστηκε μετά το 2010. Δημιούργησε όμως την ιδεολογική βάση πάνω στην οποία αργότερα αναπτύχθηκαν επιχειρήματα περί ιδιαίτερης ευθύνης της Ρωσίας απέναντι σε ρωσόφωνους και ρωσικούς πληθυσμούς εκτός συνόρων. Η εξέλιξη αυτή βοηθά να εξηγηθεί γιατί, ενώ η Ρωσία το 2000 απέρριπτε τις δυτικές «ανθρωπιστικές επεμβάσεις», αργότερα χρησιμοποίησε το επιχείρημα της προστασίας των ρωσικών πληθυσμών στη Γεωργία και στην Ουκρανία.

Η λογική αυτή βασιζόταν σε διαφορετική αντίληψη ταυτότητας και ιστορικής συνέχειας. Για σημαντικό μέρος της ρωσικής πολιτικής σκέψης, οι περιοχές αυτές δεν αντιμετωπίζονταν απλώς ως ανεξάρτητα κράτη της

μετασοβιετικής περιόδου αλλά και ως χώροι με ιστορικούς, πολιτισμικούς και γλωσσικούς δεσμούς με τη Ρωσία.

3.2.3 «Κυρίαρχη Δημοκρατία» και η πολιτισμική στροφή της ελίτ

Μετά τις έγχρωμες επαναστάσεις στη Γεωργία, την Ουκρανία και το Κιργιστάν ενισχύθηκαν περισσότερο πολιτισμικές και ταυτοτικές αντιλήψεις στο εσωτερικό της ρωσικής πολιτικής και πνευματικής ελίτ. Η Ρωσία άρχισε να παρουσιάζεται ολοένα και περισσότερο ως ξεχωριστός πολιτισμός με ιδιαίτερη ιστορική πορεία, αξίες και γεωπολιτικά συμφέροντα, διαφορετικά από εκείνα της Δύσης. Στη διαμόρφωση αυτής της αντίληψης συνέβαλαν τόσο κρατικοί αξιωματούχοι όσο και η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο (μετέπειτα) Πατριάρχης Κύριλλος υποστήριξε ότι ο πυρήνας του «Ρωσικού Κόσμου» αποτελείται από τη Ρωσία, την Ουκρανία και τη Λευκορωσία ως φορείς της «Αγίας Ρωσίας», ενώ η ρωσική πνευματική και πολιτισμική παράδοση παρουσιαζόταν ως στοιχείο ενότητας υπεράνω κρατικών συνόρων (Rotari 2023, 180–181).

Στη ρωσική ελίτ επανήλθαν επίσης ιδέες παλαιότερων στοχαστών, όπως ο Ντανιλέφσκι και ο Γκουμιλιόφ, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν τη Ρωσία ως αυτόνομο πολιτισμό, διαφορετικό από τη Δύση, θεωρώντας τις διαπολιτισμικές συγκρούσεις σχεδόν αναπόφευκτες (Tsygankov and Tsygankov 2021, 7). Ακόμη και οι κρατιστές άρχισαν σταδιακά να ενσωματώνουν περισσότερο πολιτισμικά και εθνικά στοιχεία στην αντίληψή τους για τον ρόλο της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα (Tsygankov and Tsygankov 2021, 7–8). Η στροφή αυτή επηρέασε και την εκπαιδευτική πολιτική, καθώς το ρωσικό κράτος επιχείρησε να περιορίσει τη δυτική επιρροή στα εκπαιδευτικά ιδρύματα και στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, επιδιώκοντας την ενίσχυση μιας κοινωνίας με περισσότερο πατριωτικό προσανατολισμό και τη μεγαλύτερη αυτονομία της ρωσικής ανώτατης εκπαίδευσης από δυτικές πηγές χρηματοδότησης (Laguelle 2016, 627).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της «κυρίαρχης δημοκρατίας» που εισήγαγε ο Σουρκόφ παγιώθηκε στο νέο πολιτικό σύστημα. Η δημοκρατία δεν απορριπτόταν ως πολιτικό σύστημα, όμως υποστηριζόταν ότι κάθε κράτος

διαθέτει το δικαίωμα να διαμορφώνει τους πολιτικούς του θεσμούς σύμφωνα με τις δικές του ιστορικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις ή πρότυπα που επιβάλλονται από τη Δύση. Με αυτή την έννοια, η κυριαρχία αποκτούσε και πολιτισμικό περιεχόμενο (Ziegler 2012, 401; Laguelle 2016, 629). Παράλληλα, ενισχυόταν σταδιακά και η έννοια του «Ρωσικού Κόσμου», σύμφωνα με την οποία η Ρωσία δεν αποτελούσε απλώς κράτος αλλά έναν ευρύτερο πολιτισμικό χώρο που συνδεόταν με κοινή γλώσσα, ιστορία, θρησκεία και ιστορική μνήμη πέρα από τα στενά γεωγραφικά της όρια (Rotari 2023, 180). Υπό αυτή την έννοια, η στροφή προς τις «παραδοσιακές αξίες» και τον «Ρωσικό Κόσμο» συνιστά, σε μεγάλο βαθμό, την απάντηση της ρωσικής ηγεσίας στην αντίληψη των έγχρωμων επαναστάσεων ως εργαλείων δυτικής «κανονιστικής διείσδυσης» (normative penetration) στον μετασοβιετικό χώρο.

3.3 Από το Μόναχο στο Βουκουρέστι: η ανοιχτή ρήξη

Παρά τη σταδιακή ενίσχυση αυτών των αντιλήψεων, η ρωσική εξωτερική πολιτική μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000 δεν είχε ακόμη αποκτήσει πλήρως συγκρουσιακό χαρακτήρα απέναντι στη Δύση. Η Μόσχα συνέχιζε να προβάλλει την ανάγκη συνεργασίας και διατήρησης σταθερών σχέσεων τόσο με την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις. Στην ετήσια ομιλία του προς την Ομοσπονδιακή Συνέλευση το 2006, ο Πούτιν χαρακτήριζε την Ευρωπαϊκή Ένωση ως τον «μεγαλύτερο εταίρο» της Ρωσίας, υπογραμμίζοντας τη σημασία της οικονομικής συνεργασίας και της κοινής ανάπτυξης ενός ευρύτερου ευρωπαϊκού χώρου συνεργασίας (Putin 2006). Ωστόσο, πίσω από αυτή τη συνεργατική ρητορική διαμορφωνόταν σταδιακά αυξανόμενη δυσπιστία απέναντι στη μονοπολική διεθνή τάξη, στη διεύρυνση του NATO και στη διεύρυνση της δυτικής επιρροής στον μετασοβιετικό χώρο.

Η μεταστροφή αυτή εκφράστηκε ανοιχτά στην ομιλία του Πούτιν στο Μόναχο το 2007. Ο Ρώσος πρόεδρος επέκρινε τη μονοπολική διεθνή τάξη και την αμερικανική ηγεμονία, υποστηρίζοντας ότι η συνεχής επέκταση του NATO και οι μονομερείς δυτικές παρεμβάσεις υπονόμευαν τη διεθνή σταθερότητα. Παράλληλα, τόνισε ότι το διεθνές σύστημα μεταβαίνει σταδιακά προς μια

πολυπολική δομή, καθώς νέες αναδυόμενες δυνάμεις αποκτούν αυξημένο πολιτικό και οικονομικό ρόλο. Αναφερόμενος στις χώρες των BRICS, δήλωσε ότι το οικονομικό δυναμικό των νέων κέντρων ισχύος θα μετατραπεί αναπόφευκτα και σε πολιτική επιρροή, ενισχύοντας την πολυπολικότητα (Putin 2007).

Η ομιλία του Μονάχου δεν περιοριζόταν μόνο σε ζητήματα ισορροπίας ισχύος. Ο Πούτιν συνέδεσε τη σύγχρονη ρωσική εξωτερική πολιτική με τη μακρά ιστορική συνέχεια του ρωσικού κράτους, δηλώνοντας ότι η Ρωσία είναι χώρα με ιστορία «περισσότερων από χιλίων ετών» και με παράδοση ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής, την οποία δεν επρόκειτο να εγκαταλείψει (Putin 2007). Η ρωσική εξωτερική πολιτική παρουσιαζόταν έτσι όχι μόνο ως στρατηγική αντίδραση στη δυτική ηγεμονία αλλά και ως έκφραση μιας ιδιαίτερης ιστορικής και πολιτικής ταυτότητας.

Οι αντιλήψεις αυτές αποτυπώθηκαν ξεκάθαρα στη Σύνοδο του Βουκουρεστίου το 2008. Ο Πούτιν συνέδεσε άμεσα το ζήτημα του Κοσόβου με τις αποσχισθείσες περιοχές του μετασοβιετικού χώρου, υποστηρίζοντας ότι η μονομερής ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του δημιουργούσε επικίνδυνο προηγούμενο για περιοχές όπως η Αμπχαζία και η Νότια Οσετία (Putin 2008). Σύμφωνα με τη ρωσική αντίληψη, η δυτική πολιτική υπονόμεινε την αρχή της κρατικής κυριαρχίας και δημιουργούσε ένα κανονιστικό πλαίσιο που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και σε άλλες αποσχιστικές συγκρούσεις. Με τον τρόπο αυτό, η Μόσχα προειδοποιούσε ότι οι μονομερείς ενέργειες της Δύσης και το προηγούμενο του Κοσόβου θα είχαν συνέπειες στον μετασοβιετικό χώρο.

Στην ίδια ομιλία, ο Πούτιν συνέδεσε τα ζητήματα ασφαλείας του μετασοβιετικού χώρου με ιστορικές και πολιτισμικές αντιλήψεις για τη ρωσική ταυτότητα. Αναφερόμενος στην Ουκρανία, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσία μεγάλων ρωσικών πληθυσμών και στους ιστορικούς δεσμούς της χώρας με τη Ρωσία. Η Ουκρανία παρουσιαζόταν ως σύνθετο κράτος που είχε διαμορφωθεί κατά τη σοβιετική περίοδο και περιλάμβανε περιοχές με ισχυρή ρωσική ιστορική, γλωσσική και πολιτισμική ταυτότητα, ιδιαίτερα στην Κριμαία και στην ανατολική και νότια Ουκρανία. Οι αναφορές αυτές δείχνουν ότι η ρωσική ηγεσία δεν αντιμετώπιζε τον μετασοβιετικό χώρο αποκλειστικά μέσα

από όρους γεωπολιτικής ισχύος αλλά και μέσα από αντιλήψεις ιστορικής συνέχειας, πολιτισμικής ταυτότητας και προστασίας ρωσικών πληθυσμών.

Παρότι η Γεωργία και η Ουκρανία δεν έλαβαν τελικά καθεστώς ένταξης στο NATO, λίγους μήνες αργότερα η Ρωσία επενέβη στρατιωτικά στη Γεωργία, χρησιμοποιώντας ρητορική που σε σημαντικό βαθμό θύμιζε τα δυτικά επιχειρήματα περί «ανθρωπιστικής επέμβασης». Η Μόσχα προέβαλε την ανάγκη προστασίας των ρωσικών πληθυσμών και των Ρώσων πολιτών στη Νότια Οσετία, επιχειρώντας να νομιμοποιήσει τη στρατιωτική της επέμβαση μέσα από ένα πλαίσιο προστασίας πληθυσμών και ιστορικής ευθύνης. Με τον τρόπο αυτό, η περίοδος 2007–2008 σηματοδότησε τη μετάβαση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής από τη σταδιακή αμφισβήτηση της δυτικής ηγεμονίας σε ανοιχτό κανονιστικό αναθεωρητισμό απέναντι στη μεταψυχροπολεμική διεθνή τάξη.

3.4 Η Οριστική Μετατόπιση (2008-2014): Η κατασκευή του «Απειλητικού Άλλου»

Ο πόλεμος της Γεωργίας το 2008 αποτέλεσε σημείο καμπής για τη ρωσική εξωτερική πολιτική και συνέβαλε στην ενίσχυση εθνικιστικών και αντιδυτικών τάσεων στο εσωτερικό της ρωσικής πολιτικής σκέψης. Ο δημόσιος και πολιτικός λόγος στη Ρωσία άρχισε να διαμορφώνεται ολοένα και περισσότερο γύρω από ζητήματα ρωσικού εθνικισμού, ισχύος και προστασίας των ρωσικών συμφερόντων στον μετασοβιετικό χώρο (Kuchins and Zevelev 2012). Παρά τη σχετική προσπάθεια επαναπροσέγγισης μέσω της πολιτικής του λεγόμενου «reset» (March 2011, 188) και την προσωρινή απομάκρυνση του ζητήματος ένταξης Γεωργίας και Ουκρανίας στο NATO, η ρωσική ηγεσία συνέχιζε να αντιμετωπίζει με δυσπιστία τη Δύση, καθώς η αποκλιμάκωση που ακολούθησε τα γεγονότα στη Γεωργία παρέμεινε μερική. Η εξέλιξη αυτή δείχνει ότι οι ρωσικές αντιλήψεις απειλής δεν βασίζονταν αποκλειστικά σε υλικούς παράγοντες ισχύος, αλλά επηρεάζονταν και από την ερμηνεία των προθέσεων της Δύσης (Kuchins and Zevelev 2012, 156-157).

Οι διαδηλώσεις όμως της Μπολότναγια το 2011 και 2012, που ξέσπασαν μετά την ανακοίνωση ότι ο Πούτιν θα επιστρέψει στην προεδρία,

αντιμετωπίστηκαν από το Κρεμλίνο ως πιθανή μορφή δυτικής επιρροής αντίστοιχης με τις «έγχρωμες επαναστάσεις» της προηγούμενης δεκαετίας. Η εξέλιξη αυτή ενίσχυσε περαιτέρω τον αντιδυτικό λόγο των προηγούμενων περιόδων διακυβέρνησης του Πούτιν. Η Δύση άρχιζε πλέον να συγκροτείται σταδιακά ως ο «Απειλητικός Άλλος» της ρωσικής ταυτότητας. Σε αντιδιαστολή η Ρωσία παρουσιαζόταν πλέον ως φορέας ηθικής και πνευματικής συνέχειας απέναντι σε μια Δύση που εμφανιζόταν ολοένα και περισσότερο ως ηθικά και πολιτισμικά παρακμιακή. Στο πλαίσιο αυτό υιοθετήθηκαν νόμοι κατά της λεγόμενης «gay propaganda», περιορισμοί που συνδέονταν με τη βλασφημία και την προστασία της δημόσιας ηθικής, ενώ ενισχύθηκε περαιτέρω η συνεργασία κράτους και Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (Laruelle 2016, 627–628).

Οργανώσεις με στενή σχέση με το Κρεμλίνο, όπως το Institute for Dynamic Conservatism και το Izborsky Club, εξέφρασαν συστηματικά την αντίληψη ότι η Ρωσία αποτελεί φορέα ιδιαίτερων αξιών που βρίσκονται σε αντίθεση με εκείνες της Δύσης. Η Ρωσία παρουσιαζόταν πλέον ως «φρούριο απέναντι στις δυτικές επιρροές» (Laruelle 2016, 635), ενώ η Ευρώπη και γενικότερα η Δύση συγκροτούνταν σταδιακά ως πολιτισμικός και ιδεολογικός «Άλλος» στη ρωσική πολιτική σκέψη και στην κοινή γνώμη.

Η εσωτερική αυτή ανασύνταξη αποτυπώθηκε χαρακτηριστικά στην ομιλία του Πούτιν προς την Ομοσπονδιακή Συνέλευση τον Δεκέμβριο του 2012. Εκεί ο Ρώσος πρόεδρος υποστήριξε ότι, στον 21ο αιώνα, η Ρωσία οφείλει να παραμείνει «κυρίαρχη και επιδραστική χώρα», διατηρώντας ταυτόχρονα την «εθνική και πνευματική της ταυτότητα» και την αίσθηση της εθνικής της ενότητας. Η ρωσική ισχύς προσδιοριζόταν πλέον μέσα από την ικανότητα του κράτους να διαφυλάσσει μια ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική ταυτότητα. Στο ίδιο πλαίσιο, ο Πούτιν τόνισε την ανάγκη ενίσχυσης των θεσμών που μεταδίδουν τις «παραδοσιακές αξίες», ενώ παρουσίασε τη Ρωσία ως ένα «κράτος-πολιτισμό», ενωμένο με τον ρωσικό λαό, τη ρωσική γλώσσα και τη ρωσική κουλτούρα. Παράλληλα, απέρριψε ακόμη μία φορά την υιοθέτηση δημοκρατικών προτύπων «που επιβάλλονται απ' έξω», υποστηρίζοντας ότι η

ρωσική δημοκρατία πρέπει να στηρίζεται στις δικές της παραδόσεις και στην εθνική κυριαρχία (Putin 2012).

Η ένταση αυτή αποκτά νέα δυναμική στα τέλη του 2013, όταν το κίνημα διαμαρτυρίας του Euromaidan στην Ουκρανία και η επακόλουθη ανατροπή της κυβέρνησης Γιανουκόβιτς τον Φεβρουάριο του 2014 οδήγησαν στην προσάρτηση της Κριμαίας. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε τη μετάβαση από τον έως τότε κυρίως κανονιστικό αναθεωρητισμό σε ανοιχτό υλικό αναθεωρητισμό, με την άμεση κατάληψη εδάφους. Όταν η Άνγκελα Μέρκελ μετά τα γεγονότα φέρεται να δήλωσε ότι ο Πούτιν έμοιαζε να ζει «σε έναν άλλο κόσμο» (Zevelev 2016, 3), ίσως το ζήτημα δεν αφορούσε αποκλειστικά την προσωπικότητα του Ρώσου προέδρου. Αντίθετα, συνδεόταν με το πώς είχε διαμορφωθεί αυτός ο άλλος «κόσμος» μέσα από ιστορικές, πολιτισμικές και ταυτοτικές αφηγήσεις, τις οποίες σημαντικό μέρος της ρωσικής ελίτ και της κοινωνίας μπορούσε να αναγνωρίσει ως δικές του (Zevelev 2016, 3).

3.5 Από τη σύγκλιση στην οριστική ρήξη

Συνολικά, η περίοδος από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έως το 2014 αποτυπώνει μια σταδιακή αλλά σταθερή μετατόπιση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής από την προσπάθεια σύγκλισης με τη Δύση προς μια πιο αυτόνομη, κρατοκεντρική και τελικά αναθεωρητική κατεύθυνση. Η αρχική δυτικιστική προσέγγιση της δεκαετίας του 1990 βασιζόταν στην προσδοκία ισότιμης ενσωμάτωσης στη φιλελεύθερη διεθνή τάξη. Στο πλαίσιο αυτό, η Ρωσία, αναζητώντας νέα ταυτότητα, επιχείρησε να ορίσει τον εαυτό της μέσα από την αναγνώριση και αποδοχή της Δύσης. Η προσδοκία αυτή υποχώρησε σταδιακά, καθώς ενισχύθηκε η αίσθηση υποβάθμισης του διεθνούς κύρους της Ρωσίας και αυξήθηκαν οι ανησυχίες που σχετίζονταν με την επέκταση του NATO και τη διαμόρφωση του μεταψυχροπολεμικού συστήματος ασφάλειας.

Η άνοδος των κρατιστών και η πολυπολική αντίληψη του Πριμακόφ διαμόρφωσαν ένα νέο πλαίσιο, στο οποίο η Ρωσία επιδίωκε να επανακτήσει τον ρόλο της ως μεγάλης δύναμης. Με την άνοδο του Πούτιν, η έμφαση στην κρατική ισχύ, την κυριαρχία και την ιστορική συνέχεια της Ρωσίας ενισχύθηκε, ενώ σταδιακά προστέθηκαν και πολιτισμικά στοιχεία που συνέδεσαν την

εξωτερική πολιτική με ευρύτερες αντιλήψεις ταυτότητας και πολιτισμού. Η έννοια της προστασίας των «συμπατριωτών», η «κυρίαρχη δημοκρατία» και ο «ρωσικός κόσμος» αποτέλεσαν βασικές πτυχές αυτής της ιδεολογικής μετατόπισης.

Η ρωσική εξωτερική πολιτική δεν μπορεί να κατανοηθεί μόνο μέσα από υλικούς παράγοντες ισχύος, αλλά και μέσα από την κατασκευή ταυτότητας, ρόλων και αφηγήσεων που διαμορφώνουν το πώς η Ρωσία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της και τη θέση της στο διεθνές σύστημα. Η ομιλία του Πούτιν στο Μόναχο, η στάση της Ρωσίας στο Βουκουρέστι, ο πόλεμος στη Γεωργία και τελικά η προσάρτηση της Κριμαίας σηματοδότησαν την παγίωση μιας εξωτερικής πολιτικής που αντιλαμβάνεται τη Ρωσία όχι μόνο ως αυτόνομο πόλο σε ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα, αλλά και ως έναν ξεχωριστό πολιτισμό με στοιχεία αυτοκρατορικής συνέχειας.

Με τον τρόπο αυτό, η περίοδος 1991–2014 δεν αποτελεί απλώς μια αλληλουχία γεγονότων, αλλά τη διαδικασία μέσα από την οποία διαμορφώθηκε το ιδεολογικό και πολιτικό υπόβαθρο της σύγχρονης ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Με άλλα λόγια, η περίοδος αυτή αποτυπώνει, τη σταδιακή μετατόπιση της Δύσης από «Σημαντικό» σε «Απειλητικό Άλλο», μέσα από μια ταυτότητα ρόλου (*derzhava*) που η μη αναγνώρισή της τροφοδότησε έναν αρχικά κανονιστικό αναθεωρητισμό.

Κεφάλαιο 4: Το παράδειγμα της Γεωργίας

Τη νύχτα της 7ης προς 8η Αυγούστου 2008, η Γεωργία εξαπέλυσε στρατιωτική επιχείρηση στη Νότια Οσετία με στόχο την επαναφορά της περιοχής υπό τον έλεγχο της Τιφλίδας. Η ρωσική αντίδραση υπήρξε άμεση. Ρωσικές δυνάμεις εισήλθαν στη Νότια Οσετία, ανέτρεψαν τις γεωργιανές προωθήσεις και επέκτειναν τις επιχειρήσεις τους πέρα από την αποσχιστική περιοχή, πλήττοντας στόχους στο εσωτερικό της Γεωργίας και υποστηρίζοντας παράλληλα τις αποσχιστικές αρχές της Αμπχαζίας. Μέχρι τα μέσα Αυγούστου η στρατιωτική πρωτοβουλία είχε περάσει πλήρως στη ρωσική πλευρά και η σύγκρουση τερματίστηκε με συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, ενώ η Μόσχα είχε ήδη διαμορφώσει νέα δεδομένα ισχύος και ασφάλειας στον Νότιο Καύκασο (Cohen and Hamilton 2011, 23–27; Sadri and Burns 2010, 132).

Η σύγκρουση συνδέεται στενά με τον τρόπο με τον οποίο η ρωσική πολιτική ελίτ αντιλαμβανόταν τον μετασοβιετικό χώρο. Για τη Ρωσία, η Γεωργία αποτελούσε περιοχή προνομιακών συμφερόντων, γεγονός που αποτυπώνεται στην έννοια του «Εγγύς Εξωτερικού» (Near Abroad). Ωστόσο, το «Εγγύς Εξωτερικό» δεν αποτελεί ενιαία έννοια στη ρωσική πολιτική σκέψη. Ορισμένα ρεύματα το αντιμετωπίζουν ως πολιτισμικό και ιστορικό χώρο του «Ρωσικού Κόσμου», ενώ άλλα ως αναγκαία γεωπολιτική ζώνη ασφαλείας και ανάσχεσης της δυτικής επιρροής (Varga 2026, 2). Το επιχείρημα του κεφαλαίου είναι ότι η σύγκρουση του 2008 δεν προέκυψε αποκλειστικά από υλικούς παράγοντες, αλλά από αυτή την ταυτοτική αντίληψη περί Γεωργίας, αναδεικνύοντας πρώιμα μοτίβα ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Το παρόν κεφάλαιο ακολουθεί τρία στάδια ανάλυσης. Πρώτον, το ιστορικό υπόβαθρο των σχέσεων Ρωσίας-Γεωργίας από την ανεξαρτησία έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Δεύτερον, τη δυτική στροφή της Γεωργίας μετά την άνοδο του Σακασβίλι το 2004 και τις επιπτώσεις της στις σχέσεις με τη Μόσχα. Τρίτον, την τελική κλιμάκωση που οδήγησε στην ένοπλη σύγκρουση και ανέτρεψε την ισορροπία μιας ολόκληρης περιοχής.

4.1 Από τη μετασοβιετική μετάβαση στην άνοδο του Σαακασβίλι

Η Γεωργία αποτελούσε τμήμα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από το 1801. Ανακήρυξε την ανεξαρτησία της το 1918 (Papaskiri 2010, 297) και εντάχθηκε στη Σοβιετική Ένωση το 1921 μετά την εισβολή του Κόκκινου Στρατού (Torja 2014, 317). Με την Σοβιετική διοικητική διαίρεση η Νότια Οσετία και η Αμπχαζία απέκτησαν καθεστώς αυτονομίας εντός της Γεωργιανής ΣΣΔ, θέτοντας τις βάσεις μελλοντικών αποσχιστικών συγκρούσεων (Hewitt 1993, 273). Η άνοδος του γεωργιανού εθνικισμού τη δεκαετία του 1980, στο πλαίσιο της πολιτικής glasnost, και η έντονα εθνικιστική πολιτική του προέδρου Γκαμσαχούρντια μετά την ανεξαρτησία του 1991 (Torja 2014, 317–318) οδήγησαν σε ένοπλες συγκρούσεις στη Νότια Οσετία και την Αμπχαζία (German 2006, 7), οι οποίες είχαν παγώσει μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, με τη Ρωσία να διατηρεί παρουσία μέσω ειρηνευτικών δυνάμεων (Sammut and Cvetkovski 1996, 10–14). Παράλληλα, ήδη από τις αρχές της ίδιας δεκαετίας, πολιτισμικοί εθνικιστές της Δούμας στη Ρωσία, παρουσίαζαν τη Γεωργία ως επιθετική και φιλοδυτική, κατηγορώντας την για «γεννοκτονία» εναντίον Αμπχάζιων και Οσετών (March 2011, 194–199).

Η μετέπειτα κυβέρνηση Σεβερντνάτζε επιδίωξε ισορροπία μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, εντασσόμενη από το 1993 στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ) αλλά και σε δυτικά σχήματα όπως το πρόγραμμα Partnership for Peace του NATO (Sadri and Burns 2010, 129). Μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, η συνεργασία με τις ΗΠΑ μέσω του προγράμματος Georgia Train and Equip έγινε στενή (ICG 2003, 4) και επιτάχυνε τη δυτική στροφή της Γεωργίας. Η στρατιωτική αυτή συνεργασία ερμηνεύτηκε στη Μόσχα ως περαιτέρω διείσδυση NATO και ΗΠΑ σε μια περιοχή που η Ρωσία θεωρούσε παραδοσιακά δική της σφαίρα επιρροής.

Η δυτική στροφή της Γεωργίας ενισχύθηκε περαιτέρω μετά την Επανάσταση των Ρόδων του 2003. Η αδυναμία μεταρρυθμίσεων, η διαφθορά και οι καταγγελίες νοθείας στις εκλογές του 2003 προκάλεσαν μαζικές κινητοποιήσεις που οδήγησαν στην παραίτηση του Σεβερντνάτζε, με τις ΗΠΑ

και τη Ρωσία να διαδραματίζουν διαμεσολαβητικό ρόλο στη μετάβαση της εξουσίας (Mitchell 2004, 342–343; ICG 2003, 11). Ο εκλεγμένος το 2004 Μιχαήλ Σαakasβίλι έθεσε προτεραιότητα την εδαφική ακεραιότητα, ξεκινώντας με επιτυχία από την Ατζαρία (ICG 2004, 1). Αυτό ενθάρρυνε δυναμικότερη προσέγγιση στις υπόλοιπες περιοχές, που κορυφώθηκε με την επέμβαση του 2008. Η Αμπχαζία και η Νότια Οσετία όμως διατηρούσαν ισχυρούς δεσμούς με τη Ρωσία (ICG 2004, 1-2), καθιστώντας την επίλυσή τους πιο πολύπλοκη.

4.2 Η δυτική στροφή της Γεωργίας και η πολιτική μνήμης

Η εξωτερική πολιτική του Σαakasβίλι επιτάχυνε τον δυτικό προσανατολισμό της Γεωργίας. Το 2004 η χώρα εντάχθηκε στο Individual Partnership Action Plan του NATO, ενισχύοντας την ευρωατλαντική της πορεία. Παράλληλα, η Γεωργία απέκτησε αυξημένη γεωστρατηγική σημασία ως ενεργειακός διάδρομος που συνέδεε την Κασπία Θάλασσα με τη Δύση παρακάμπτοντας τη Ρωσία (Lomia 2020, 113-115).

Αλλά και η εσωτερική πολιτική ρητορική του Σαakasβίλι απέκτησε έντονα αντιρωσικά χαρακτηριστικά. Ακολούθησε μια πολιτική μνήμης, η οποία περιλάμβανε την απομάκρυνση σοβιετικών μνημείων, την αναθεώρηση των σχολικών εγχειριδίων, την καθιέρωση της 25ης Φεβρουαρίου ως Ημέρας Σοβιετικής Κατοχής, καθώς και την προβολή της Δημοκρατίας της περιόδου 1918–1921 ως συμβόλου δημοκρατικής παράδοσης (Torja 2014, 322-327). Η πολιτική αυτή στόχευε στην αναδιαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και στην αποστασιοποίηση από το σοβιετικό παρελθόν, δημιουργώντας μια σύγκρουση αφηγήσεων με τη ρωσική προσέγγιση περί «κοινής ιστορίας».

Αυτή η ρήξη σε επίπεδο συμβόλων ενόχλησε τη Μόσχα εξίσου με τη στρατιωτική συνεργασία της Γεωργίας με τη Δύση, γιατί χτυπούσε κατευθείαν την ιδέα της κοινής σοβιετικής ιστορίας. Αλλά και στο εσωτερικό της Γεωργίας προκάλεσε αντιπαραθέσεις, αφού μέρος του πληθυσμού εξακολουθούσε να συνδέεται συναισθηματικά με τη σοβιετική περίοδο και να διατηρεί φιλορωσικά συναισθήματα (Torja 2014, 316–322).

4.3 Από τη ρητορική στην πράξη: η σκλήρυνση της ρωσικής στάσης απέναντι στη Γεωργία

Η δυτική στροφή της Γεωργίας υπό τον Σακασβίλι, σε συνδυασμό με την Πορτοκαλί Επανάσταση στην Ουκρανία το 2004, ενίσχυσε την ανησυχία της ρωσικής ηγεσίας απέναντι στη Δύση. Η Μόσχα άρχισε πλέον να αντιμετωπίζει τις «έγχρωμες επαναστάσεις» όχι μόνο ως γεωπολιτική επέκταση της Δύσης αλλά και ως πιθανή απειλή για τη σταθερότητα του ίδιου του ρωσικού καθεστώτος (Baev 2010, 85-90), ενώ η Γεωργία παρουσιαζόταν ως δυτικό προγεφύρωμα στον Νότιο Καύκασο. Η ανησυχία αυτή συνδεόταν στενά με μια ευρύτερη ρωσική αντίληψη περί δικαιώματος επιρροής στον μετασοβιετικό χώρο, την οποία εξέφραζε χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Πούτιν περιγράφοντας την περιοχή ως ρωσικό «στρατηγικό προαύλιο» και εκφράζοντας δυσaráσκεια για τις δυτικές προσπάθειες «κατασκευής δημοκρατίας» σε αυτό που θεωρούσε αποκλειστική σφαίρα ρωσικής επιρροής (German 2006, 10). Έτσι, η Δύση συγκροτούνταν όχι μόνο ως πηγή αποσταθεροποίησης αλλά και ως δύναμη που αγνοούσε τον ρόλο της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης.

Οι εξελίξεις αυτές σκλήρυναν τη στάση της Μόσχας απέναντι στην φιλοδυτική πολιτική της Τιφλίδας. Αρχικά, η Ρωσία υιοθέτησε οικονομικά μέτρα πίεσης, επικαλούμενη την κατάσταση στις αποσχιστικές περιοχές, όπως το εμπάργκο σε γεωργιανά προϊόντα το 2005–2006 (Lomia 2020, 115-117). Παράλληλα, ενισχύθηκε η πολιτική και στρατιωτική στήριξη προς την Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία, ενώ την ίδια περίοδο προχώρησε στη μαζική χορήγηση διαβατηρίων στους κατοίκους των περιοχών αυτών (German 2006, 9). Μέχρι το 2005 πάνω από το 80% του πληθυσμού της Αμπχαζίας είχε ήδη αποκτήσει ρωσική υπηκοότητα. Η πρακτική αυτή, γνωστή ως «διαβατηριοποίηση» (German 2006, 9), δημιούργησε το απαραίτητο νομικό και ιδεολογικό υπόβαθρο για μελλοντική παρέμβαση καθώς επέτρεψε στη Μόσχα να επικαλεστεί αργότερα την υποχρέωση προστασίας των «υπηκόων της στο εξωτερικό», ενισχύοντας τη νομική και πολιτική κάλυψη της επέμβασής της το 2008 (Sadri and Burns 2010, 138).

Απέναντι στην πολιτική μνήμης του Σαakasβίλι, η ρωσική ρητορική γινόταν ολοένα πιο συγκρουσιακή. Ρώσοι αξιωματούχοι, κατηγόρησαν τη Γεωργία για «παραχάραξη της ιστορίας» και «αντιρωσική προπαγάνδα», ενώ το ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών καταδίκασε την απομάκρυνση σοβιετικών μνημείων και την καθιέρωση της Ημέρας Σοβιετικής Κατοχής, χαρακτηρίζοντάς τα ως «προσβολή της κοινής ιστορίας» (March 2011, 194-196). Στο πλαίσιο αυτό, η ρωσική ρητορική άρχισε να παρουσιάζει συστηματικά τη Γεωργία ως ακραία εθνικιστικό και επιθετικό κράτος, το οποίο λειτουργούσε ως φορέας δυτικής επιρροής στον μετασοβιετικό χώρο.

Η εικόνα αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω από τα ρωσικά μέσα ενημέρωσης και εθνικιστικούς κύκλους της Μόσχας, οι οποίοι συνέδεαν ολοένα συχνότερα τη Γεωργία με αποσταθεροποίηση, εγκληματικότητα και δυτική παρέμβαση. Μετά τη σύλληψη Ρώσων αξιωματούχων από τη Γεωργία τον Σεπτέμβριο του 2006, ξεκίνησε μια ευρεία εκστρατεία εναντίον εθνικών Γεωργιανών στη Ρωσία, με απελάσεις και ρατσιστική ρητορική στα κρατικά ΜΜΕ (Human Rights Watch 2007). Η κατάσταση τελικά ξέφυγε από τον έλεγχο των ίδιων των αρχών, αναγκάζοντας τον Πούτιν να την ανακόψει δημόσια στα τέλη Οκτωβρίου 2006, καταδικάζοντας τις «εθνοτικά υποκινούμενες» ενέργειες ως απαράδεκτες (March 2011, 195–196).

Το επεισόδιο αυτό καταδεικνύει πώς η κατασκευή της εχθρότητας απέναντι στη Γεωργία απέκτησε αυτόνομη δυναμική στο εσωτερικό της ρωσικής κοινωνίας, συμβάλλοντας στην περαιτέρω επιδείνωση των σχέσεων (March 2011, 194–196). Στο ίδιο κλίμα, διανοητές του ρωσικού εθνικισμού υποστήριζαν ανοιχτά την ανάγκη στρατιωτικής επέμβασης στη Γεωργία, αντιμετωπίζοντας τη χώρα ως απειλή για τη ρωσική πολιτισμική και στρατηγική ασφάλεια. Αν και οι απόψεις αυτές δεν ταυτίζονταν πλήρως με την επίσημη πολιτική του Κρεμλίνου, η σταδιακή επιρροή τους στον δημόσιο διάλογο συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός ευρύτερου εθνικιστικού πλαισίου, μέσα στο οποίο η σύγκρουση του 2008 άρχισε να νομιμοποιείται ιδεολογικά στον ρωσικό δημόσιο λόγο (March 2011, 194-199).

4.4 Από τη στρατηγική αντιπαράθεση στη στρατιωτική κλιμάκωση

Οι προθέσεις της Μόσχας αποτυπώθηκαν στην ομιλία του Πούτιν στο Μόναχο το 2007, όπου απέρριψε το μονοπολικό διεθνές σύστημα και χαρακτήρισε τη διεύρυνση του NATO απειλή για τη ρωσική ασφάλεια (Putin 2007). Η ένταση κλιμακώθηκε με την ανεξαρτησία του Κοσόβου τον Φεβρουάριο του 2008, την οποία η Μόσχα θεώρησε επικίνδυνο προηγούμενο που θα μπορούσε να ενθαρρύνει ανάλογα αιτήματα στην Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία (IIFMCG 2009, 26–27).

Τον Μάρτιο του 2008 η Ρωσία ήρε τις κυρώσεις κατά της Αμπχαζίας του 1996 (Sadri and Burns 2010, 138) και ενίσχυσε τη στρατιωτική της παρουσία στην περιοχή, παρά τις προηγούμενες δεσμεύσεις περί αποχώρησης. Τον Απρίλιο, στη Σύνοδο Κορυφής του NATO στο Βουκουρέστι, διατυπώθηκε η προοπτική ένταξης Γεωργίας και Ουκρανίας στη Συμμαχία, εξέλιξη που η Ρωσία θεώρησε άμεση απειλή. Την ίδια περίοδο αυξήθηκαν τα στρατιωτικά επεισόδια και οι αμοιβαίες κατηγορίες, με τη γεωργιανή πλευρά να εκτιμά ότι η Ρωσία προετοίμαζε ευρύτερη επέμβαση (Cohen and Hamilton 2011, 14–22). Η κρίση κορυφώθηκε με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις τον Αύγουστο το 2008 που οδήγησαν στην επέμβαση της Ρωσίας στη Γεωργία (IIFMCG 2009).

Οι διανοητές του ρωσικού εθνικισμού συνέχισαν να τροφοδοτούν την ένταση. Ο ίδιος ο Aleksandr Dugin διέδωσε μέσω των ρωσικών ΜΜΕ το σύνθημα «Τανκς στην Τιφλίδα», προτρέποντας την κατάληψη όλης της Γεωργίας. Ήταν μάλιστα εκείνος που πρώτος χαρακτήρισε τις ενέργειες του γεωργιανού στρατού ως «γενοκτονία» εναντίον των Νοτιοοσετών, ήδη από την πρώτη μέρα της σύγκρουσης τον Αύγουστο του 2008, χαρακτηρισμός που στη συνέχεια υιοθετήθηκε και επίσημα από τη ρωσική κυβέρνηση (Shekhovtsov 2009, 698).

Η σύγκρουση έληξε στρατιωτικά στις 12 Αυγούστου με γαλλική διαμεσολάβηση (IIFMCG 2009, 22). Στο διάγγελμά του στις 26 Αυγούστου 2008, ο Πρόεδρος Μεντβέντεφ χρησιμοποίησε έντονα καταγγελτικό λόγο. Παρουσίασε τη γεωργιανή επίθεση ως προσπάθεια εξόντωσης του λαού της

Νότιας Οσετίας, χαρακτηρίζοντάς την «γενοκτονία». Επικαλέστηκε τις συγκρούσεις του 1991-93, παρουσιάζοντας τη Ρωσία ως σταθερό προστάτη και μεσολαβητή απέναντι σε μια γεωργιανή ηγεσία που, όπως υποστήριξε, είχε επιλέξει συνειδητά τον πόλεμο αντί της ειρηνικής διευθέτησης. Στη συνέχεια ο Μεντβέντεφ ανακοίνωσε ότι, λαμβάνοντας υπόψη τη βούληση των λαών της Νότιας Οσετίας και της Αμπχαζίας όπως αυτή εκφράστηκε σε δημοψηφίσματα, καθώς και το προηγούμενο του Κοσόβου, υπέγραψε διατάγματα αναγνώρισης της ανεξαρτησίας των δύο περιοχών από τη Ρωσική Ομοσπονδία (Medvedev 2008).

4.5 Η Γεωργία ως πρώτη εκδήλωση ρωσικού αναθεωρητισμού

Η σύγκλιση ανάμεσα στον εθνικιστικό λόγο και την επίσημη ρωσική ρητορική δεν ήταν τυχαία, αλλά έδειξε πώς η αντίληψη περί Μεγάλης Δύναμης πέρασε από ιδέα σε πράξη. Η επέμβαση στη Γεωργία παρουσιάστηκε επίσημα από τη Ρωσία ως «επιχείρηση επιβολής της ειρήνης» (IIFFMCG 2009, 22). Πίσω από αυτή τη διατύπωση βρισκόταν η αντίδραση στη διεύρυνση του NATO, στη δυτική στήριξη προς τις «έγχρωμες επαναστάσεις» και στην αντιρωσική πολιτική της κυβέρνησης Σακασβίλι. Οι αντιλήψεις αυτές όμως πήραν το νόημά τους μέσα από τις γνωστικές δομές της ρωσικής πολιτικής ελίτ και την αυτοαντίληψή της Ρωσίας ακριβώς ως Μεγάλης Δύναμης. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη ο μετασοβιετικός χώρος αποτελούσε φυσική σφαίρα ρωσικής επιρροής και κάθε δυτική παρουσία εκεί ερμηνευόταν αυτόματα ως απειλή για τον ρωσικό ρόλο.

Για τη νομιμοποίηση της σύγκρουσης, η Ρωσία έστρεψε εναντίον της Δύσης το ίδιο κανονιστικό πλαίσιο που εκείνη είχε διαμορφώσει για το Κόσοβο. Η Μόσχα αξιοποίησε την παρουσία ρωσικών πληθυσμών και κατοχών ρωσικής υπηκοότητας στις αποσχιστικές περιοχές, προβάλλοντας την ανάγκη ανθρωπιστικής προστασίας. Ο πόλεμος στη Γεωργία το 2008 συνιστά έτσι μια *ad hoc* μορφή αναθεωρητισμού, καθώς η Ρωσία δεν διαμόρφωσε δικό της αυτόνομο κανονιστικό πλαίσιο, αλλά αξιοποίησε ευκαιριακά ένα ήδη υπάρχον προηγούμενο σε μια συγκεκριμένη τοπική κρίση. Ακολούθησε, ωστόσο,

περίοδος σχετικής επαναπροσέγγισης, όπως αποτυπώθηκε στην πολιτική «reset» (March 2011, 188) της κυβέρνησης Ομπάμα.

Κεφάλαιο 5: Το παράδειγμα της Ουκρανίας

Σε αντίθεση με τη Γεωργία, η οποία εισήλθε στη μετασοβιετική εποχή μέσα σε ένα καθεστώς ενεργών εθνοτικών συγκρούσεων, η Ουκρανία ακολούθησε μια διαφορετική πορεία μετάβασης. Η διάλυση της ΕΣΣΔ δεν άφησε στην Ουκρανία ενεργές «παγωμένες συγκρούσεις». Άφησε όμως ανοιχτά ζητήματα, τα οποία, αν και με δυσκολία, επιλυθήκαν μέσω της διπλωματικής οδού. Το παρόν κεφάλαιο ακολουθεί τρία στάδια ανάλυσης. Πρώτο, το ιστορικό υπόβαθρο των σχέσεων Ρωσίας-Ουκρανίας από την ανεξαρτησία έως την Πορτοκαλί Επανάσταση. Δεύτερο, η ιδεολογική αντίδραση του Κρεμλίνου και η κλιμάκωση της κρίσης του 2013-2014, από το Euromaidan έως την προσάρτηση της Κριμαίας και τη σύγκρουση στο Ντονμπάς. Τρίτο, η ερμηνεία της Ουκρανίας ως ιδεολογικής κορύφωσης του ρωσικού αναθεωρητισμού, μέσα από την κατασκευή της Δύσης ως εχθρού και τις ιδεολογικές βάσεις του «Ρωσικού Κόσμου».

5.1 Η μετασοβιετική πορεία της Ουκρανίας

Η Κριμαία απέκτησε αυξημένη αυτονομία μετά το 1991, διεκδικώντας ανεξαρτησία και δικό της σύνταγμα το 1992. Το 1995 όμως το Κίεβο το ακύρωσε και απομάκρυνε τον φιλορώσο τοπικό Πρόεδρο (Bebler 2015, 38-39). Το ζήτημα των πυρηνικών όπλων διευθετήθηκε με το Μνημόνιο της Βουδαπέστης το 1994, με το οποίο το Κίεβο παρέδωσε τα σοβιετικά πυρηνικά στη Ρωσία έναντι διαβεβαιώσεων ασφαλείας αλλά και για την κυριαρχία και τα σύνορά του (United Nations 2014, 167). Η Συνθήκη Φιλίας του 1997 επιβεβαίωσε εκ νέου τα σύνορα αυτά, συμπεριλαμβανομένης της Κριμαίας (United Nations 2014, 117) και επίλυσε το ζήτημα του διαμοιρασμού του στόλου.

Ο Ουκρανός πρόεδρος Λεονίντ Κούτσμα (1994-2005) ακολούθησε πολιτική ισορροπίας μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, παρόμοια με εκείνη του Γεωργιανού προέδρου Εντουάρντ Σεβερντνάτζε, δίνοντας αρχικά έμφαση στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση και στρεφόμενος στη δεύτερη θητεία του πιο έντονα προς τη Ρωσία, λόγω οικονομικής εξάρτησης. Αυτή η αντιφατική πορεία

προετοίμασε το έδαφος για την κρίση των εκλογών του 2004, όπου οι καταγγελίες νοθείας πυροδότησαν την Πορτοκαλί Επανάσταση, σηματοδοτώντας το τέλος της ισορροπίας Κούτσμα, καθώς ο φιλορώσος υποψήφιος Βίκτορ Γιανουκόβιτς έχασε την προεδρία και η επιρροή της Μόσχας στην Ουκρανία υπονομεύθηκε (Suprun 2024, 258-259).

Ο Γιούτσενκο ακολούθησε σαφώς αντιρωσική εξωτερική πολιτική, επιδιώκοντας προσέγγιση με τη Δύση και το ΝΑΤΟ, σε αντίθεση με το επίσημο καθεστώς ουδετερότητας του 1993 (Suprun 2024, 259-260). Σε επίπεδο πολιτικής μνήμης, το 2007 απένειμε τον τίτλο του Ήρωα της Ουκρανίας στον Ρόμαν Σουχέβιτς, διοικητή της UPA, και το 2010 στον Στέπαν Μπαντέρα, σύμβολο του ριζοσπαστικού ουκρανικού εθνικισμού, προκαλώντας ψήφισμα καταδίκης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Yurchuk 2017, 123). Αν και ο Γιανουκόβιτς ανακάλεσε τα διατάγματα μήνες αργότερα, η στιγμιαία αναγνώριση αποτέλεσε για τη ρωσική πλευρά πολύτιμο υλικό, που εντάχθηκε στο αφήγημα περί φασιστικοποίησης της Ουκρανίας και αξιοποιήθηκε συστηματικά μετά το 2014.

5.2 Η ιδεολογική αντίδραση του Κρεμλίνου: οι έγχρωμες επαναστάσεις ως πολιτικό πείραμα της Δύσης

Η ρωσική εξωτερική πολιτική είχε ήδη αρχίσει να διαμορφώνεται από την ανάδυση των έγχρωμων επαναστάσεων. Μετά την περιορισμένη ρωσική ανησυχία για την Επανάσταση των Ρόδων στη Γεωργία (2003), η Πορτοκαλί Επανάσταση στην Ουκρανία (2004) προκάλεσε πολύ εντονότερη αντίδραση, ακριβώς επειδή αφορούσε χώρα με στενούς δεσμούς με τη Ρωσία, όπου η ηγεσία είχε επενδύσει άμεσα στον Γιανουκόβιτς. Ακολούθησε η Επανάσταση της Τουλίπας στο Κιργιστάν (2005), και η Μόσχα άρχισε να αντιμετωπίζει τις φιλοδυτικές κινητοποιήσεις ως στοιχεία ενός ευρύτερου, δυνητικά μεταδοτικού μοτίβου, δημιουργώντας ανησυχία για ανάλογες κινητοποιήσεις στο εσωτερικό της ίδιας της Ρωσίας (Petrov 2010, 69).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η «Κυρίαρχη Δημοκρατία» (suverennaya demokratiya) του Σουρκόφ διαμορφώθηκε ως ιδεολογικό εργαλείο αποτροπής της πολιτικής και ιδεολογικής διείσδυσης της Δύσης στη Ρωσία (Ziegler 2012,

402). Ο ίδιος ο Σουρκόφ περιέγραφε τις έγχρωμες επαναστάσεις στη Γεωργία και την Ουκρανία ως προϊόν κηδεμονίας από «εξωτερικές δυνάμεις» σε χώρες που δεν είχαν αποκτήσει «πραγματική κυριαρχία», χαρακτηρίζοντας ρητά τη Ρωσία ως «μη Ουκρανία» και «μη Γεωργία», όπου μακρόχρονη ξένη κυριαρχία θεωρούνταν αδιανόητη (Okara 2007, 14). Στη ρωσική πολιτική σκέψη, η κυριαρχία πλέον προηγείται της φιλελεύθερης δημοκρατίας και συνδέεται άμεσα με την αντίσταση απέναντι στις αξίες της Δύσης. Η Ρωσία επιβάλλεται να διατηρεί το αποκλειστικό δικαίωμα να καθορίζει το πολιτικό της σύστημα βάσει των δικών της ιστορικών και πολιτισμικών παραδόσεων, αντιλαμβανόμενη τις δυτικές αναφορές σε ανθρώπινα δικαιώματα και εκδημοκρατισμό ως εργαλεία εσωτερικής παρέμβασης (Ziegler 2012, 406). Στο πλαίσιο αυτό, η ρωσική ηγεσία υιοθέτησε αυστηρότερη νομοθεσία για τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και προώθησε φιλοκυβερνητικές οργανώσεις όπως η Nashi, άμεσα συνδεδεμένη με την ιδεολογία της «Κυρίαρχης Δημοκρατίας» (Petrov 2010, 69).

Η ίδια αυτή ανησυχία παρέμεινε ζωντανή στη ρωσική ηγεσία για χρόνια. Χαρακτηριστικά, ο ίδιος ο Πούτιν δήλωνε ακόμη και το 2010 ότι «δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να επιτρέψουμε την ουκρανοποίηση της πολιτικής ζωής στη Ρωσία» (Petrov 2010, 69), μια δήλωση που επιβεβαιώνει πόσο βαθιά είχε εδραιωθεί ο φόβος του Κρεμλίνου απέναντι στη δυναμική των έγχρωμων επαναστάσεων. Η αντίληψη αυτή παρέμεινε αμετάβλητη και το 2014, όταν ο Πούτιν παρομοίασε τη δυτική εμπλοκή σε τέτοιες πολιτικές ανατροπές με πειραματισμό σε εργαστήριο, χωρίς πλήρη επίγνωση των συνεπειών (Putin 2014a).

5.3 Από τον Γιανουκόβιτς στην κρίση του Euromaidan και στην Κριμαία

Η εκλογή του Γιανουκόβιτς στην προεδρία το 2010 επανέφερε πολιτική ισορροπίας Δύσης-Ρωσίας. Η νέα κυβέρνηση υπέγραψε τις Συμφωνίες του Χαρκόβου, παρατείνοντας τη μίσθωση της βάσης της Σεβαστούπολης, και ψήφισε νόμο για «μη ευθυγραμμισμένο» καθεστώς, παγώνοντας την ένταξη στο NATO (Suprun 2024, 260–261).

Παρά τη σχετική σταθεροποίηση των σχέσεων με τη Ρωσία, η ουκρανική κοινωνία παρέμενε βαθιά διχασμένη ως προς τον γεωπολιτικό προσανατολισμό της χώρας. Η απόφαση της κυβέρνησης Γιανουκόβιτς τον Νοέμβριο του 2013 να αναστείλει την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ προκάλεσε μαζικές κινητοποιήσεις στο Κίεβο, γνωστές ως Euromaidan (Shveda and Park 2016, 87–88). Τα γεγονότα δεν οφείλονταν αποκλειστικά στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η διαφθορά, η κοινωνική δυσανεμία και η βίαιη καταστολή των διαδηλώσεων μετέτρεψαν τις αρχικές φοιτητικές κινητοποιήσεις σε μαζικό κίνημα αμφισβήτησης (Shveda and Park 2016, 86–89).

Από την άλλη, για τη ρωσική ηγεσία το Euromaidan δεν αντιμετωπίστηκε ως ένα γεγονός που αφορούσε το εσωτερικό της Ουκρανίας. Οι διαδηλώσεις της πλατείας Μπολότναγια στη Μόσχα το 2011–2012 είχαν ήδη ενισχύσει την ανησυχία του Κρεμλίνου απέναντι στις μαζικές αντικυβερνητικές κινητοποιήσεις (Laruelle 2016, 627–628). Υπό αυτό το πρίσμα, το Euromaidan ερμηνεύθηκε ως μέρος μιας ευρύτερης δυτικής προσπάθειας πολιτικών ανατροπών στον μετασοβιετικό χώρο και ως απειλή για τη σταθερότητα του ίδιου του ρωσικού καθεστώτος.

Στις 22 Φεβρουαρίου 2014, ο Γιανουκόβιτς εγκατέλειψε την Ουκρανία, και δύο ημέρες αργότερα το ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών εξέφρασε ήδη ανησυχία για την άνοδο ακροδεξιών οργανώσεων, με σχετικά συγκρατημένη διατύπωση (Russian Ministry of Foreign Affairs 2014). Στα τέλη Φεβρουαρίου εμφανίστηκαν στην Κριμαία ένοπλοι άνδρες χωρίς διακριτικά σήματα, γνωστοί διεθνώς ως τα «πράσινα ανθρωπάκια», οι οποίοι κατέλαβαν σταδιακά κυβερνητικά κτίρια και στρατηγικές θέσεις στη χερσόνησο. Η ασάφεια ως προς την ταυτότητα και την προέλευση των ενόπλων αυτών ανδρών επέτρεψε στη Μόσχα να παρουσιάσει τα γεγονότα ως αυθόρμητη έκφραση της τοπικής βούλησης, αρνούμενη επίσημα κάθε άμεση στρατιωτική εμπλοκή (Bebler 2015, 41).

Στη συνέντευξη Τύπου της 4ης Μαρτίου, ο Πούτιν χαρακτήρισε την ανατροπή Γιανουκόβιτς ως αντισυνταγματικό πραξικόπημα και όχι ως λαϊκή εξέγερση, ενώ αναφέρθηκε ήδη σε άνοδο «αντιδραστικών, εθνικιστικών και

αντισημιτικών δυνάμεων» σε τμήματα της χώρας και προειδοποίησε για τον κίνδυνο ανάδυσης ακροδεξιών και ημιφασιστικών στοιχείων, χωρίς ωστόσο ακόμη να αποδίδει ρητά τον χαρακτηρισμό σε όλη τη νέα ηγεσία (Putin 2014a).

Στις 16 Μαρτίου διεξήχθη το αμφισβητούμενο δημοψήφισμα για την ένταξη της Κριμαίας, και στις 18 Μαρτίου υπογράφηκε η συνθήκη προσάρτησης, με έντονη ιστορική σημειολογία. Ο Πούτιν παρουσίασε την προσάρτηση ως διόρθωση σοβιετικού «λάθους» του 1954, περιγράφοντας την Ουκρανία όχι ως εχθρό αλλά ως «αδελφό λαό», το Κίεβο ως «μητέρα των ρωσικών πόλεων» και τους Ρώσους με τους Ουκρανούς ως «ένα λαό» (Putin 2014b), επιβεβαιώνοντας ότι η ουκρανική ταυτότητα αντιμετωπιζόταν όχι ως ξένη αλλά ως τμήμα κοινής ιστορικής κοινότητας. Στο ίδιο διάγγελμα όμως δήλωσε ρητά ότι εθνικιστές, νεοναζί και αντισημίτες πραγματοποίησαν το πραξικόπημα, γενικεύοντας τον χαρακτηρισμό σε όλη τη νέα ηγεσία (Putin 2014b). Η διεύρυνση αυτή του αφηγήματος ήταν κρίσιμη για τη νομιμοποίηση καθώς επέτρεπε η στρατιωτική κίνηση στην Κριμαία να παρουσιαστεί όχι ως επίθεση κατά κυρίαρχου κράτους, αλλά ως προστασία αδελφού λαού.

Αμέσως μετά, η σύγκρουση μεταφέρθηκε στην περιοχή του Ντονμπάς, όπου η Μόσχα παρείχε πολιτική, οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη σε τοπικά φιλορωσικά αυτονομιστικά κινήματα. Η ένοπλη φάση της σύγκρουσης ξεκίνησε τα μέσα Απριλίου 2014, όταν το Κίεβο διέταξε στρατεύματα να αντιμετωπίσουν φιλορώσους ένοπλους που είχαν ήδη καταλάβει κυβερνητικά κτίρια στην περιοχή, σε μια επιχείρηση που η ουκρανική κυβέρνηση ονόμασε «αντιτρομοκρατική» (Chrzanowski 2021, 16). Μέσα στις επόμενες εβδομάδες, το Ντόνετσκ και το Λουγκάνσκ ανακηρύχθηκαν «Λαϊκές Δημοκρατίες» από τους φιλορώσους αυτονομιστές που είχαν πλέον τον ουσιαστικό έλεγχο των περιοχών αυτών (Chrzanowski 2021, 16).

5.4 Οντολογική ασυμφωνία και η μετατόπιση της απειλής στη «συλλογική Δύση»

Πέρα από τη ρητορική αυτή στροφή γύρω από την Κριμαία, η προσάρτηση σηματοδότησε ευρύτερη μεταβολή στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Ζητήματα ιστορικής μνήμης, πολιτισμικής ταυτότητας και προστασίας

ρωσόφωνων πληθυσμών αποκτούσαν πλέον κεντρικό ρόλο στη νομιμοποίηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Βασικός πυλώνας αυτής της νέας ρητορικής υπήρξε η συστηματική κατασκευή της Δύσης ως του απειλητικού «Άλλου» για το εσωτερικό ρωσικό ακροατήριο. Η ρωσική ηγεσία βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα ιδεολογικό παράδοξο. Αδυνατώντας να παρουσιάσει την ίδια την Ουκρανία ως διακριτό εχθρό, καθώς κάτι τέτοιο θα αναιρούσε το κυρίαρχο αφήγημα περί ιστορικής ενότητας Ρώσων και Ουκρανών, το Κρεμλίνο μετέφερε το κέντρο βάρους της απειλής στη «συλλογική Δύση». Το παράδοξο αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως περίπτωση «οντολογικής ασυμφωνίας» σε συλλογικό και κρατικό επίπεδο, όπως την ορίζει ο Luronicí (2012). Η Ρωσία βρέθηκε αντιμέτωπη με δύο ταυτόχρονα απειλούμενες ταυτότητες. Η πρώτη ήταν η ταυτότητα του κηδεμόνα και πυρήνα του «ρωσικού κόσμου», ιστορικά ενωμένου με την Ουκρανία. Η δεύτερη ήταν η ταυτότητα μιας νόμιμης Μεγάλης Δύναμης (*derzhava*), υπερασπιστή της κρατικής κυριαρχίας και του διεθνούς δικαίου έναντι της δυτικής επεμβατικότητας. Τα μέτρα που απαιτούνταν για την προάσπιση της πρώτης ταυτότητας, όπως η προσάρτηση της Κριμαίας και η στρατιωτική εμπλοκή στο Ντονμπάς, συγκρούονταν ευθέως με τη δεύτερη, αφού συνιστούσαν ακριβώς την παραβίαση κυριαρχίας που η Ρωσία επικαλείτο συστηματικά ως αρχή έναντι της Δύσης. Η μετατόπιση της απειλητικής αφήγησης από την Ουκρανία στη «συλλογική Δύση» λειτούργησε ως μέτρο αποφυγής υπό την έννοια του Luronicí. Επέτρεψε στο Κρεμλίνο να παρουσιάσει την παρέμβαση ως αμυντική αντίδραση σε εξωτερική απειλή, συμβατή με τη δεύτερη ταυτότητα, αντί ως πράξη επιθετικότητας κατά «αδελφού» λαού, η οποία θα ακύρωνε την πρώτη. Με αυτόν τον τρόπο, η ρωσική ηγεσία απέφευγε να αντιμετωπίσει κατάματα την ίδια την αντίφαση της πράξης της, στρέφοντας το βλέμμα του εσωτερικού κοινού μακριά από αυτήν.

Παράλληλα, η συνεχιζόμενη έμφαση στις παραδοσιακές αξίες και στην ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα της Ρωσίας συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας ευρύτερης πολιτισμικής αντιπαράθεσης με τη Δύση, η οποία παρουσιαζόταν πλέον στο εσωτερικό ακροατήριο ως ιδεολογικός αντίπαλος και φορέας ξένων και απειλητικών προτύπων (Marten 2015, 195; Laruelle 2016, 626). Η

διαδικασία αυτή ολοκλήρωσε τη σταδιακή συγκρότηση μιας ρωσικής ταυτότητας, η οποία πλέον οριζόταν σε απόλυτη αντιδιαστολή με τη Δύση.

Στο πλαίσιο αυτού του πολιτισμικού επαναπροσδιορισμού, η Ουκρανία κατέλαβε μια θέση στη ρωσική εξωτερική πολιτική η οποία τη διαφοροποιούσε ουσιαστικά από τη Γεωργία. Ενώ η Γεωργία αποτελούσε μια περιοχή γεωπολιτικού ενδιαφέροντος, η Ουκρανία παρέμενε ο καθρέφτης της ίδιας της Ρωσίας. Για μεγάλο μέρος της ρωσικής πολιτικής και πνευματικής ελίτ, η Ουκρανία αποτελούσε τμήμα της ευρύτερης ρωσικής ιστορικής και πολιτισμικής κοινότητας.

5.5 Οι ιδεολογικές βάσεις: Νεοευρασιανισμός, Ρωσικός Κόσμος και Novorossiia

Οι αντιλήψεις αυτές, που κορυφώθηκαν με τα γεγονότα του 2014, στηρίζονταν σε προϋπάρχοντα ιδεολογικά ρεύματα της ρωσικής σκέψης. Ήδη από τη δεκαετία του 1990, θεωρητικοί του Νεοευρασιανισμού, όπως ο Αλεξάντρ Ντούγκιν, θεωρούσαν την Ουκρανία κεντρική για τη γεωπολιτική θέση της Ρωσίας, αντανakλώντας ευρύτερες αντιλήψεις περί ιστορικής ενότητας των ανατολικών Σλάβων (Burtsev 2024, 38–39).

Στο ίδιο πλαίσιο, κατά τη δεκαετία του 1990 αναπτύχθηκε και η έννοια του «Ρωσικού Κόσμου», η οποία αρχικά διαμορφώθηκε ως ένα γλωσσικό και πολιτισμικό δίκτυο διατήρησης των δεσμών μεταξύ των ρωσόφωνων πληθυσμών που βρέθηκαν εκτός των συνόρων της Ρωσικής Ομοσπονδίας μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ (Hovorun 2022, 5-8). Η ίδρυση του Russkiy Mir Foundation το 2007 (President of the Russian Federation 2007) ενσωμάτωσε την έννοια στα εργαλεία της ρωσικής διπλωματίας, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ευρύτερη ιδεολογική αξιοποίησή της τα επόμενα χρόνια.

Ο (μετέπειτα) Πατριάρχης Κύριλλος το 2009 επαναδιατύπωσε την έννοια της «Αγίας Ρωσίας», υποστηρίζοντας ότι η Ρωσία, η Ουκρανία και η Λευκορωσία συγκροτούν έναν ενιαίο πνευματικό και ιστορικό χώρο (Rotari 2023, 181). Πλέον, η έννοια του «Ρωσικού Κόσμου» απέκτησε όχι μόνο γλωσσικά αλλά και πνευματικά χαρακτηριστικά που υπερέβαιναν τα σύνορα

της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ο «Ρωσικός Κόσμος» δεν περιορίζεται μόνο στη γλωσσική σύνδεση των ρωσόφωνων πληθυσμών, αλλά περιλαμβάνει κοινότητες που συνδέονται με κοινές αξίες, ιστορική μνήμη, πολιτισμό και ορθόδοξη παράδοση (Burtsev 2024, 39–41).

Το 2014 όμως ο όρος αυτός αποκτά και μια ανοιχτά εδαφική διάσταση, με την επίσημη εμφάνιση στη δημόσια ρητορική του όρου «Novorossiia» (Νέα Ρωσία). Ο όρος ανάγεται στον 18ο αιώνα και είχε ήδη επανεμφανιστεί περιστασιακά σε αποσχιστικούς και εθνικιστικούς κύκλους, όπως το 1994 από Υπερδνειστεριανούς αποσχιστές (Laruelle 2019, 196). Ο Πούτιν τον χρησιμοποίησε πρώτη φορά, στις 17 Απριλίου 2014, περιγράφοντας το Χάρκοβο, το Λουγκάνσκ, το Ντονέτσκ, τη Χερσώνα, το Νικολάγιεφ και την Οδησό ως εδάφη που δεν ανήκαν ιστορικά στην Ουκρανία, αλλά παραχωρήθηκαν σε αυτήν από τη σοβιετική κυβέρνηση τη δεκαετία του 1920 (Laruelle 2019, 196). Το ίδιο κριτήριο που νομιμοποιούσε την προστασία των ρωσόφωνων πληθυσμών χρησιμοποιήθηκε πλέον για να τεκμηριώσει και εδαφική διεκδίκηση, σηματοδοτώντας τη μετατροπή του Ρωσικού Κόσμου από εργαλείο ήπιας ισχύος σε εργαλείο γεωπολιτικού εξαναγκασμού.

5.6 Η Ουκρανία ως κορύφωση του ρωσικού αναθεωρητισμού

Συμπερασματικά, η ουκρανική στροφή προς τη Δύση δεν ερμηνεύτηκε από τη Μόσχα ως μια προσπάθεια γεωπολιτικής ανακατάταξης ενός κυρίαρχου κράτους στην οποία όφειλε να αντιδράσει επειδή απειλούνται ζωτικά της συμφέροντα. Αντίθετα, αντιμετωπίστηκε ως αμφισβήτηση της ίδιας της ρωσικής ιστορικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Σε αντίθεση με το παράδειγμα της Γεωργίας, όπου η αντιπαράθεση παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό στο πλαίσιο της γεωπολιτικής ισορροπίας στον Καύκασο, η περίπτωση της Ουκρανίας το 2014 ανέδειξε την πλήρη ιδεολογικοποίηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, συνδυάζοντας πλέον σε πρωτοφανή ένταση τόσο υλικό αναθεωρητισμό, μέσω της προσάρτησης εδάφους, όσο και κανονιστικό αναθεωρητισμό, μέσω της αμφισβήτησης της ίδιας της διακριτής ουκρανικής ταυτότητας. Η διάσταση αυτή συμβάλλει στην κατανόηση της ιδιαίτερης έντασης με την οποία αντέδρασε η

Μόσχα το 2014 αλλά και για ποιο λόγο η επιθετικότητα της Ρωσίας κορυφώθηκε το 2022 με την εισβολή μεγάλης κλίμακας στην Ουκρανία.

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

6.1 Από την ενσωμάτωση στην ασυνέπεια status

Η εξέλιξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δεν υπήρξε γραμμική, ούτε προδιαγεγραμμένη. Η παρούσα έρευνα καταδεικνύει ότι η Ρωσική Ομοσπονδία δεν εμφανίσθηκε εξ αρχής ως αναθεωρητική δύναμη. Αντίθετα, κατά τη δεκαετία του 1990 επιδίωξε την ενσωμάτωσή της στη μεταψυχροπολεμική διεθνή τάξη, προσδοκώντας συνεργασία με τη Δύση και αναγνώριση ως ισότιμη Μεγάλη Δύναμη, μια ταυτότητα ρόλου που η ρωσική πολιτική σκέψη αποδίδει με τον όρο *derzhava*.

Η προσδοκία αυτή δεν επιβεβαιώθηκε. Από την περιορισμένη οικονομική στήριξη της δεκαετίας του 1990 έως τη διεύρυνση του NATO και τον βομβαρδισμό της Σερβίας το 1999, η ρωσική ηγεσία βίωσε διαδοχικές διαψεύσεις που συγκρότησαν μια πρώτη «ασυνέπεια status» κατά την έννοια των Mazloomi, Yeoh και Karim, η οποία με τον καιρό θα εξελισσόταν σε στασιμότητα status. Η Ρωσία δεν αναγνωριζόταν από τη Δύση στο επίπεδο που η ίδια πίστευε ότι δικαιούνταν. Η αντίληψη αυτή δεν είχε ακόμη παγιωθεί σε πεποίθηση περί μόνιμου αποκλεισμού, ούτε οδήγησε άμεσα σε επιθετική συμπεριφορά. Εκδηλώθηκε αρχικά μέσω διπλωματικών αντιδράσεων, όπως η πολυπολική διπλωματία του Πριμακόφ, και μέσω της σταδιακής διαμόρφωσης ενός πρώιμου, ακόμη ήπιου κανονιστικού αναθεωρητισμού, δηλαδή αμφισβήτησης όχι της κατανομής υλικής ισχύος αλλά των ίδιων των νορμών και θεσμών της μεταψυχροπολεμικής τάξης.

6.2 Το πρώτο σοκ: η Πορτοκαλί Επανάσταση

Η μετάβαση από τη διπλωματική δυσaréσκεια στην ενεργό αμυντική στρατηγική δεν προέκυψε ομοιόμορφα, αλλά μέσα από ένα συγκεκριμένο, εντοπίσιμο σοκ. Το 2003, στην Επανάσταση των Ρόδων στη Γεωργία, η ρωσική αντίδραση παρέμεινε συγκρατημένη. Η Μόσχα λειτούργησε, μαζί με τις ΗΠΑ, ως διαμεσολαβητής στη μετάβαση εξουσίας, χωρίς να αντιληφθεί άμεσα την εξέλιξη ως προσωπική ή στρατηγική ήττα. Το 2004 όμως, στην Πορτοκαλί

Επανάσταση της Ουκρανίας, η ρωσική ηγεσία είχε επενδύσει ανοιχτά και ενεργά στην υποψηφιότητα του Βίκτορ Γιανουκόβιτς, σε μια χώρα που θεωρούσε στενά συνδεδεμένη με τη ρωσική ιστορική και πολιτισμική σφαίρα. Η ήττα του συνιστά το πρώτο πραγματικό σοκ της περιόδου, σοκ απώλειας, ουσιαδώς διαφορετικό από την προηγούμενη γεωργιανή εμπειρία.

Το σοκ αυτό όμως έπληττε μία μόνο ρωσική ταυτότητα, εκείνη της *derzhava*, της Μεγάλης Δύναμης με δικαίωμα επιρροής στο «Εγγύς Εξωτερικό». Το 2004 δεν υπήρχε ακόμη παγιωμένο, επίσημο κρατικό αφήγημα περί «ενός λαού» Ρώσων και Ουκρανών, οπότε η ήττα στην Ουκρανία διαβαζόταν καθαρά ως απώλεια σφαίρας επιρροής, όχι ως εσωτερική ρήξη. Η αντίδραση μπορούσε συνεπώς να παραμείνει αμυντική και εσωτερικά συνεκτική, χωρίς αντίφαση. Γέννησε την «Κυρίαρχη Δημοκρατία» του Σουρκόφ, μια ιδεολογική κατασκευή που λειτούργησε ως αμυντική, φοβική αντίδραση απέναντι σε ό,τι το Κρεμλίνο αντιλαμβανόταν ως συστηματική δυτική διείσδυση σε χώρο που θεωρούσε δικό του, τόσο εντός της Ρωσίας όσο και στο ευρύτερο «Εγγύς Εξωτερικό» της. Μέσα σε αυτό το νέο αμυντικό πλαίσιο, ο «Ρωσικός Κόσμος» και η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία αναδείχθηκαν σε βασικά εργαλεία ήπιας ισχύος, προσφέροντας στη ρωσική ηγεσία έναν εναλλακτικό, μη δυτικό άξονα νομιμοποίησης, θεμελιωμένο σε γλωσσική, θρησκευτική και πολιτισμική συγγένεια αντί σε φιλελεύθερες αξίες.

6.3 Γεωργία 2008: ad hoc εφαρμογή

Ο πόλεμος στη Γεωργία το 2008 εφάρμοσε αυτή την ήδη διαμορφωμένη αμυντική λογική πάνω σε μια συγκεκριμένη, έκτακτη ευκαιρία. Ακολουθώντας τη διάκριση των Hynek και Střítecký (2020) ανάμεσα σε ιδεολογικά καθοδηγούμενο και ad hoc αναθεωρητισμό, η ρωσική παρέμβαση δεν στηρίχθηκε σε αυτόνομο, νέο κανονιστικό πλαίσιο δικαιολόγησης, αλλά έστρεψε εναντίον της Δύσης το ίδιο ακριβώς προηγούμενο που εκείνη είχε διαμορφώσει για το Κόσοβο. Η απειλή που αντιλαμβανόταν εδώ η ρωσική ηγεσία αφορούσε πρωτίστως τη δική της ταυτότητα ρόλου ως *derzhava*, δηλαδή το δικαίωμά της να ασκεί επιρροή στο «Εγγύς Εξωτερικό», χωρίς να αμφισβητείται η ίδια η διακριτή γεωργιανή εθνική ταυτότητα ως τέτοια. Η

σύγκρουση παρέμεινε, με άλλα λόγια, σε μεγάλο βαθμό εντός γεωπολιτικών ορίων, ακριβώς επειδή μία μόνο ταυτότητα βρισκόταν σε κίνδυνο.

6.4 Το δεύτερο σοκ: το Euromaidan και η κατασκευή του «Άλλου»

Η κρίση του 2013-2014 διέφερε θεμελιωδώς ως προς τον μηχανισμό της. Ως τότε, ήδη από την ομιλία του Πούτιν στο Βουκουρέστι το 2008, η ρωσική ηγεσία είχε διατυπώσει ρητά την Ουκρανία ως τμήμα ενός κοινού, ενιαίου λαού με τη Ρωσία. Το Euromaidan και η βίαιη ανατροπή του Γιανουκόβιτς δεν συνιστούσαν, επομένως, απλώς εξωτερική παρέμβαση σε μια γειτονική χώρα, όπως το 2004, αλλά εσωτερική ρήξη μέσα στον ίδιο τον δηλωμένο «λαό». Το σοκ αυτό έπληττε ταυτόχρονα δύο ρωσικές ταυτότητες αντί για μία: εκείνη του κηδεμόνα του «Ρωσικού Κόσμου», που επέβαλλε προστατευτική παρέμβαση υπέρ του «αδελφού λαού», και εκείνη της *derzhava*, που επέβαλλε σεβασμό της κυριαρχίας και του διεθνούς δικαίου. Αντίθετα με το 2004, όπου μία μόνο ταυτότητα δεχόταν πλήγμα και η αντίδραση μπορούσε να παραμείνει συνεκτική, το 2014 οι δύο ταυτότητες απαιτούσαν αντικρουόμενες αντιδράσεις, παράγοντας ακριβώς αυτό που ο Luronicι (2012) ονομάζει οντολογική ασυμφωνία.

Αν η Ρωσία αναγνώριζε την Ουκρανία ως αντίπαλο κράτος, θα ακύρωνε το ίδιο το αφήγημα περί «ενός λαού» πάνω στο οποίο στηριζόταν η νομιμοποίηση της παρέμβασης. Αν όμως αποδεχόταν την ουκρανική στροφή ως νόμιμη άσκηση κρατικής κυριαρχίας, θα έχανε οριστικά τη δυνατότητα παρέμβασης, χωρίς όμως να μπορεί να δικαιολογήσει γιατί αυτό αποτελεί απώλεια. Η μετατόπιση της ευθύνης στη «συλλογική Δύση» έλυne και τα δύο προβλήματα ταυτόχρονα. Αφού η πραγματική «ένοχη» ήταν η Δύση που δήθεν χειραγώγησε μια αδύναμη ή παραπλανημένη ηγεσία στο Κίεβο, η στρατιωτική και εδαφική δράση της Ρωσίας στην Κριμαία και το Ντονμπάς μπορούσε να παρουσιαστεί όχι ως επίθεση κατά της Ουκρανίας, αλλά ως διάσωση ενός αδελφού λαού από ξένη επιρροή. Έτσι μόνο μπόρεσε η ίδια αφήγηση να νομιμοποιήσει ταυτόχρονα προσάρτηση εδάφους, υλικό αναθεωρητισμό, και αμφισβήτηση της διακριτής ουκρανικής κρατικής υπόστασης, κανονιστικό

αναθεωρητισμό, χωρίς εσωτερική αντίφαση. Η ρωσική δράση διατήρησε στοιχεία ευκαιριακής αξιοποίησης της συγκυρίας, ιδίως της απότομης φυγής του Γιανουκόβιτς, στηρίχθηκε όμως πλέον πάνω σε μια βαθιά προϋπάρχουσα ιδεολογική υποδομή, αυτή του νεοευρασιανισμού και του «Ρωσικού Κόσμου», η οποία είχε ήδη ωριμάσει από το πρώτο σοκ του 2004.

Η ασυμμετρία αυτή αποτυπώνεται καθαρά και στην ίδια τη ρητορική νομιμοποίησης των δύο επεμβάσεων. Το διάγγελμα του Μεντβέντεφ στις 26 Αυγούστου 2008 παρέμεινε σύντομο και μονοδιάστατο. Επικαλέστηκε αποκλειστικά την ανθρωπιστική προστασία του πληθυσμού της Νότιας Οσετίας και τη «γενοκτονία», χωρίς αναφορά σε ιστορική ενότητα, κοινό πολιτισμό ή απειλή κατά της ρωσικής ταυτότητας. Αντίθετα, το διάγγελμα του Πούτιν στις 18 Μαρτίου 2014 εξελίχθηκε σε μια πανσπερμία επιχειρημάτων που κινήθηκαν ταυτόχρονα σε πολλαπλά επίπεδα δικαιολόγησης, όπως την ιστορική διόρθωση αδικίας («λάθος» του 1954), την θρησκευτική και πολιτισμική ενότητα («αδελφός λαός», «μητέρα των ρωσικών πόλεων»), την προστασία απειλούμενου πληθυσμού, και την τελικά ιδεολογική στιγματοποίηση της αντίπαλης ηγεσίας ως νεοναζιστικής. Η διαφορά αυτή στην έκταση και τη μορφή της ρητορικής δεν είναι σύμπτωση, αλλά αναδεικνύει την διαφορά μηχανισμού στις δύο περιπτώσεις. Όπου απειλείται μία ταυτότητα, η νομιμοποίηση παραμένει γραμμική, όπου απειλούνται δύο ταυτόχρονα συγκρουόμενες ταυτότητες, η νομιμοποίηση αναγκάζεται να στοιβάξει πολλαπλά, παράλληλα αφηγήματα για να καλύψει την εσωτερική αντίφαση της πράξης.

Η πορεία αυτή, από τα δύο σοκ έως την τελική κρίση, αντιστοιχεί σε μια σταδιακή μετατόπιση της Δύσης, στη ρωσική αντίληψη, από «Σημαντικό Άλλο» (Significant Other) σε «Απειλητικό Άλλο» (Threatening Other), κατά την έννοια του Neumann (1999). Η αρχική εικόνα της Δύσης ως προτύπου προς εξομίωση, χαρακτηριστική της δεκαετίας του 1990, υποχώρησε μέσα από μια αλληλουχία κρίσιμων στιγμών, τον βομβαρδισμό της Σερβίας, την ομιλία του Μονάχου, τη Σύνοδο του Βουκουρεστίου, τις έγχρωμες επαναστάσεις και τελικά το Euromaidan, με τα δύο σοκ να λειτουργούν ως τα κύρια σημεία επιτάχυνσης αυτής της διαδικασίας.

6.5 Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα εργασία περιορίζεται σε δύο μελέτες περίπτωσης, τη Γεωργία και την Ουκρανία, οι οποίες επιλέχθηκαν επειδή αποτυπώνουν διαδοχικά στάδια της ίδιας αναθεωρητικής τροχιάς εντός του μετασοβιετικού χώρου, όπου οι ταυτότητες της *derzhava* και του «Ρωσικού Κόσμου» έχουν άμεση εφαρμογή. Η επιλογή αυτή αφήνει ανοιχτό το ερώτημα κατά πόσο το προτεινόμενο ερμηνευτικό σχήμα διατηρεί επεξηγηματική ισχύ και εκτός αυτού του γεωγραφικού και ταυτοτικού πλαισίου.

Η ρωσική στρατιωτική επέμβαση στη Συρία το 2015 συνιστά ενδεικτική τέτοια περίπτωση. Αφορά χώρο εκτός του μετασοβιετικού «Εγγύς Εξωτερικού» και εκτός του πολιτισμικού πυρήνα του «Ρωσικού Κόσμου». Η ρωσική δράση φαίνεται εκ πρώτης όψεως να ερμηνεύεται επαρκώς μέσα από όρους γεωστρατηγικού συμφέροντος, χωρίς να ενεργοποιείται η ίδια ταυτοτική δυναμική. Η συστηματική εξέταση τέτοιων περιπτώσεων θα μπορούσε να ελέγξει αν η κονστροκτιβιστική ερμηνεία που προτείνεται εδώ έχει γενικότερη ισχύ ή αν παραμένει ιδιαίτερα συνδεδεμένη με τον μετασοβιετικό χώρο.

Επιπλέον, η χρονική οριοθέτηση της ανάλυσης έως το 2014 αφήνει εκτός την πλήρη κλιμάκωση του 2022, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικής έρευνας υπό το ίδιο θεωρητικό πρίσμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baev, Pavel K. 2010. "What's in Store for Color Revolutions? Managing a New Rise of Discontent in a Time of Crisis." In *After the Color Revolutions: Political Change and Democracy Promotion in Eurasia*, edited by Cory Welt and Alexander Schmemmann, 85–90. Washington, DC: PONARS Eurasia. https://ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/PONARS%20Eurasia_After%20the%20Color%20Revolutions_0-2.pdf.
- Baylis, John, Steve Smith, and Patricia Owens. 2024. *Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*. 8η έκδ. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Bebler, Anton. 2015. "Crimea and the Russian Ukrainian Conflict." *Romanian Journal of European Affairs* 15 (1): 35–54.
- Bellamy, Alex J. 2014. *Responsibility to Protect: A Defence*. Oxford: Oxford University Press.
- Burtsev, Dmytro. 2024. "Russian Aggression against Ukraine and the Making of Refugees: Ideology, Tools, Identities." *Innovation in the Social Sciences* 2: 32–52. <https://doi.org/10.1163/27730611-bja10023>.
- Chrzanowski, Brendan. 2021. "An Episode of Existential Uncertainty: The Ontological Security Origins of the War in Donbas." *Texas National Security Review* 4, no. 3 (Summer): 11–32. <https://doi.org/10.26153/tsw/13990>.
- Clinton, Bill, and Boris Yeltsin. 1993. "Memorandum of Conversation between President Clinton and President Yeltsin." July 10, 1993. National Security Archive, George Washington University. Accessed May 10, 2026. <https://nsarchive.gwu.edu/document/16376-document-04-retranslation-yeltsin-letter>.
- Cohen, Ariel, and Robert E. Hamilton. 2011. *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute.
- Dassler, Benjamin, Andreas Kruck, and Bernhard Zangl. 2019. "Interactions between Hard and Soft Power: The Institutional Adaptation of International Intellectual Property Protection to Global Power Shifts." *European Journal of International Relations* 25 (2): 588–612.
- Davidson, Jason W. 2006. *The Origins of Revisionist and Status-Quo States*. New York: Springer.
- German, Tracey. 2006. *Abkhazia and South Ossetia: Collision of Georgian and Russian Interests*. Russie.Nei.Visions, no. 11. Paris: IFRI.

- Goldman, Marshall I. 2008. *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Grossman, M. 2005. "Role Theory and Foreign Policy Change: The Transformation of Russian Foreign Policy in the 1990s." *International Politics* 42, no. 3: 334–351.
<https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8800115>.
- Hathaway, Oona A., and Ariel N. Lavinbuk. 2006. "Rationalism and Revisionism." *Harvard Law Review* 119 (5): 1404–1443.
- He, Kai, Huiyun Feng, Steve Chan, and Weixing Hu. 2021. "Rethinking Revisionism in World Politics." *The Chinese Journal of International Politics* 14 (2): 159–186. <https://doi.org/10.1093/cjip/poab004>.
- Hewitt, B. G. 1993. "Abkhazia: A Problem of Identity and Ownership." *Central Asian Survey* 12 (3): 267–323.
- Hopf, Ted. 2002. *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Hovorun, Cyril. 2022. "Russian Church and Ukrainian War." *The Expository Times* 1–10. <https://doi.org/10.1177/00145246221119120>.
- Human Rights Watch. 2007. "Singled Out: Russia's Detention and Expulsion of Georgians." October 1, 2007.
<https://www.hrw.org/reports/2007/russia1007/russia1007.htm>.
- Hynek, Nik, and Vít Střítecký. 2020. "Political Revisionism: Old and New." *Europe-Asia Studies* 72 (6): 931–939.
<https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1782650>.
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia (IIFFMCG). 2009. *Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia*. Vol. II. Brussels: European Union.
- International Crisis Group. 2003. *Georgia: What Now?* Europe Report No. 151. Tbilisi/Brussels, December 3, 2003.
<https://www.crisisgroup.org/rpt/europe-central-asia/georgia/151-georgia-what-now>.
- International Crisis Group. 2004. *Saakashvili's Ajara Success: Repeatable Elsewhere in Georgia?* Europe Briefing. Tbilisi/Brussels, August 18, 2004. <https://www.jstor.org/stable/resrep45723>.
- Keohane, Robert O. 1984. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι. 2004. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα.

- Kozyrev, Andrei. 1994. "The Lagging Partnership." *Foreign Affairs* 73 (3): 59–71. <https://doi.org/10.2307/20046658>.
- Kuchins, Andrew C., and Igor A. Zevelev. 2012. "Russian Foreign Policy: Continuity in Change." *The Washington Quarterly* 35 (1): 147–161. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2012.642787>.
- Laruelle, Marlène. 2008. *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*. Translated by Mischa Gabowitsch. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Laruelle, Marlène. 2016. "The Izborsky Club, or the New Conservative Avant-Garde in Russia." *The Russian Review* 75 (4): 626–644. <https://doi.org/10.1111/russ.12097>.
- Laruelle, Marlène. 2019. *Russian Nationalism: Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields*. Abingdon: Routledge.
- Lomia, Ekaterine. 2020. "The Evaluation of Russia's Foreign Policy towards Georgia Following the 'Rose Revolution'." *Journal of Liberty and International Affairs* 6 (1): 112–128.
- Lukyanov, Fyodor. 2016. "Putin's Foreign Policy: The Quest to Restore Russia's Rightful Place." *Foreign Affairs* 95, no. 3: 30–37. <https://www.jstor.org/stable/43946855>.
- Lupovici, Amir. 2012. "Ontological Dissonance, Clashing Identities, and Israel's Unilateral Steps Towards the Palestinians." *Review of International Studies* 38, no. 4 (October): 809–33. <https://doi.org/10.1017/S0260210511000222>.
- March, Luke. 2011. "Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy? The Case of Georgia." *Demokratizatsiya* 19, no. 3: 187–213.
- Marten, Kimberly. 2015. "Putin's Choices: Explaining Russian Foreign Policy and Intervention in Ukraine." *The Washington Quarterly* 38 (2): 189–204. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2015.1064717>.
- Mazloomi, Esmaeil, Emile Kok-Kheng Yeoh, and Mohd Aminul Karim. 2018. "From Status Inconsistency to Revisionism: Russian Foreign Policy after Color Revolutions." *Japanese Journal of Political Science*: 1–18. <https://doi.org/10.1017/S1468109918000142>.
- Mearsheimer, John J. 2011. *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*. Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Mearsheimer, John J. 2014. "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin." *Foreign Affairs* 93 (5): 77–89.

- Medvedev, Dmitry. 2008. "Statement by President of Russia Dmitry Medvedev." President of Russia, August 26, 2008. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/1222>.
- Mitchell, Lincoln. 2004. "Georgia's Rose Revolution." *Current History* 103 (676): 342–348.
- Mitzen, Jennifer. 2006. "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma." *European Journal of International Relations* 12 (3): 341–370. <https://doi.org/10.1177/1354066106067346>.
- NATO. 1997. "Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation." May 27, 1997. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1997/05/27/founding-act>.
- Neumann, Iver B. 1999. *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Okara, Andrei. 2007. "Sovereign Democracy: A New Russian Idea or a PR Project?" *Russia in Global Affairs* 5 (3): 8–20.
- Papaskiri, Teimuraz. 2010. "Russian–Georgian August War: Causes, Results, Consequences." In *Conflicts in Southern Caucasus: Past, Present, Future*, 297–304. Poznan: International Conference.
- Petrov, Nikolay. 2010. "Russia's Orange Revolution Syndrome." In *After the Color Revolutions: Political Change and Democracy Promotion in Eurasia*, edited by Cory Welt and Alexander Schmemmann, 69–73. Washington, DC: PONARS Eurasia. https://ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/PONARS%20Eurasia_After%20the%20Color%20Revolutions_0-2.pdf.
- Powell, Robert. 1994. "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate." *International Organization* 48: 313–344.
- President of the Russian Federation. 2007. Decree No. 796 "On the Establishment of the Russkiy Mir Foundation" (О создании фонда «Русский мир»). June 21, 2007. <https://www.prilib.ru/en/node/432871>.
- Putin, Vladimir. 1999. "Russia at the Turn of the Millennium." *Nezavisimaya Gazeta*, December 30, 1999. Translated in *First Person*, 209–229. <https://defense.info/wp-content/uploads/2019/09/Putin-on-RUSSIA-MILLENNIUM.pdf>.
- Putin, Vladimir. 2000. "Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation." Moscow, July 8, 2000. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21480>.
- Putin, Vladimir. 2006. "Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation." President of Russia, May 10, 2006. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/23577>.

- Putin, Vladimir. 2007. "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy." President of Russia, February 10, 2007. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.
- Putin, Vladimir. 2008. "Text of Putin's Speech at NATO Summit (Bucharest, April 2, 2008)." UNIAN, April 18, 2008. <https://www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-summit-bucharest-april-2-2008.html>.
- Putin, Vladimir. 2012. "Address to the Federal Assembly." President of Russia, December 12, 2012. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118>.
- Putin, Vladimir. 2014a. "News Conference of Vladimir Putin." March 4, 2014. Kremlin.ru. Accessed July 9, 2026. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20366>.
- Putin, Vladimir. 2014b. "Address by President of the Russian Federation." March 18, 2014. Kremlin.ru. Accessed June 20, 2026. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.
- Rahaman, Md Shafiqur. 2024. "Review of Russian Foreign Policy (1991–2024): From Western Cooperation to Great Power Identity." *Journal of Social and Political Sciences* 7 (3): 156–164. <https://doi.org/10.31014/aior.1991.07.03.512>.
- Rotari, Iurie. 2023. "'Russian World': Interpretations of a Dynamic Tool of the Russian Federation's Foreign Policy." *Concentric: Civilizational Aspects* 23, no. 1. <https://doi.org/10.4316/CC.2023.01.09>.
- Russian Ministry of Foreign Affairs. 2014. "Statement by the Russian Ministry of Foreign Affairs regarding the Events in Ukraine." February 24, 2014. https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/1670994/.
- Sadri, Houman A., and Nicholas L. Burns. 2010. "The Georgia Crisis: A New Cold War on the Horizon?" *Caucasian Review of International Affairs* 4 (2): 126–143. https://www.researchgate.net/publication/46418141_The_Georgia_Crisis_A_New_Cold_War_on_the_Horizon.
- Sammur, Dennis, and Nikola Cvetkovski. 1996. *The Georgia–South Ossetia Conflict*. Confidence Building Matters series. London: Verification Technology Information Centre (VERTIC).
- Schweller, Randall L. 1994. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In." *International Security* 19 (1): 72–107. <https://www.jstor.org/stable/2539149>.
- Shekhovtsov, Anton. 2009. "Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right à la Russe." *Religion Compass* 3 (4): 697–716. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2009.00158.x>.

- Shveda, Yuriy, and Joung Ho Park. 2016. "Ukraine's Revolution of Dignity: The Dynamics of Euromaidan." *Journal of Eurasian Studies* 7 (1): 85–91. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2015.10.007>.
- Snegovaya, Maria. 2020. "What Factors Contribute to the Aggressive Foreign Policy of Russian Leaders?" *Problems of Post-Communism* 67 (1): 93–110. <https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1554408>.
- Spinner-Halev, Jeff, and Elizabeth Theiss-Morse. 2003. "National Identity and Self-Esteem." *Perspectives on Politics* 1 (3): 515–532. <https://www.jstor.org/stable/3688709>.
- Suprun, V. R. 2024. "Ukraine's Foreign Policy Dilemmas between European Integration, NATO Aspirations, and the Russian Pressure: The Premises, Consequences, and Lessons of Non-Alignment." *Current Problems of Philosophy and Sociology* 52 (51): 258–266. <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.41>.
- Tajfel, Henri, and John C. Turner. 1979. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict." In *The Social Psychology of Intergroup Relations*, edited by William G. Austin and Stephen Worchel, 33–47. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Theys, Sarina. 2018. "Introducing Constructivism in International Relations Theory." *E-International Relations*, February 23, 2018. <https://www.e-ir.info/2018/02/23/introducing-constructivism-in-international-relations-theory/>.
- Toria, Malkhaz. 2014. "The Soviet Occupation of Georgia in 1921 and the Russian–Georgian War of August 2008: Historical Analogy as a Memory Project." In *The Making of Modern Georgia, 1918–2012: The First Georgian Republic and Its Successors*, edited by Stephen F. Jones, 316–335. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315818207>.
- Turner, Oliver, and Nicola Nymalm. 2019. "Morality and Progress: IR Narratives on International Revisionism and the Status Quo." *Cambridge Review of International Affairs* 32 (4): 407–428. <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1623173>.
- Tsygankov, Andrei P. 2012. "Change and Continuity in Russia's Foreign Policy." *Russian Analytical Digest*, no. 109 (March 8): 9–11.
- Tsygankov, Andrei P. 2019. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. 5th ed. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Tsygankov, Andrei P., and Pavel A. Tsygankov. 2021. "Constructing National Values: The Nationally Distinctive Turn in Russian IR Theory and Foreign Policy." *Foreign Policy Analysis* 17 (4): orab022. <https://doi.org/10.1093/fpa/orab022>.

- United Nations. 2014. *United Nations Treaty Series*. Vol. 3007. New York: United Nations. Accessed June 16, 2026. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/v3007.pdf>.
- Varga, Mihai. 2026. "Russia's Right and the Near Abroad: The Reach and Channels of a Broken International Agenda." *Russian Analytical Digest*, no. 343 (June 7): 2–10. <https://doi.org/10.3929/ethz-c-000800533>.
- Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Ward, Steven. 2013. "Race, Status, and Japanese Revisionism in the Early 1930s." *Security Studies* 22: 607–639.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yeltsin, Boris. 1993. "Retranslation of Yeltsin Letter on NATO Expansion." Letter to U.S. President Bill Clinton, September 15, 1993. National Security Archive, George Washington University. Accessed May 9, 2026. <https://nsarchive.gwu.edu/document/16376-document-04-retranslation-yeltsin-letter>.
- Yurchuk, Yuliya. 2017. "Reclaiming the Past, Confronting the Past: OUN–UPA Memory Politics and Nation Building in Ukraine (1991–2016)." In *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*, edited by Julie Fedor, Markku Kangaspuro, Jussi Lassila, and Tatiana Zhurzhenko, 107–140. Cham: Palgrave Macmillan.
- Zevelev, Igor. 2016. *Russian National Identity and Foreign Policy*. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies (CSIS).
- Ziegler, Charles E. 2012. "Conceptualizing Sovereignty in Russian Foreign Policy: Realist and Constructivist Perspectives." *International Politics* 49 (4): 400–417. <https://doi.org/10.1057/ip.2012.7>.
- Zionts, David M. 2006. "Revisionism and Its Variants: Understanding State Reactions to Foreign Policy Failure." *Security Studies* 15 (4): 631–657.